

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему

«Формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з
особливими освітніми потребами»

(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент 3 курсу, групи ЗМП-ОПН22
Спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки

_____/ Ірина СВЯТНАЯ
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник _____/ Лариса БАЧІЄВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензент _____/ Павло ВАСЮЧЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о.завідувач кафедри _____/ Наталія БРЮХАНОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Нормоконтроль _____/ Наталія БОЖКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____/ Ольга ЛИТВИН
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Наталія БРЮХАНОВА
(підпис, ініціали, прізвище)

«28» квітня 2025 року

ЗАВДАННЯ **на кваліфікаційну роботу** **першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

здобувача вищої освіти Святої Ірини Михайлівни

1. Тема: «Формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами»

затверджена наказом по академії № 4801- 5/923 від 10.04.2025 р.

2. Термін здачі закінченої роботи «11» червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи/проекту: Об'єкт дослідження: процес навчання молодших школярів з особливими освітніми потребами. Предмет дослідження: методика формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами. Завдання дослідження: Здійснити аналіз джерел наукової інформації з проблеми дослідження. Розробити методику формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами. Частково експериментально перевірити методику формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами. Теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність методики з формування концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами у навчальному процесі.

4. Зміст роботи/проекту (перелік питань, які належить розробити): методика формування концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

5.Перелік графічного матеріалу (презентаційний матеріал): презентація доповіді за результатами дослідження з використанням комп'ютерної презентаційної програми Power point.

6. Дата видачі завдання «28» квітня 2025 р.

Керівник

(підпис)

Лариса БАЧІЄВА

(ім'я та прізвище)

Завдання прийняв до виконання

(підпис)

Ірина СВЯТНАЯ

(ім'я та прізвище)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК Виконання кваліфікаційної роботи

№ з/п	Назва етапів роботи та питань, які мають бути розроблені відповідно до завдання	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдань
1	Проаналізувати джерела наукової інформації з проблеми концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами.	12.05.2025	виконано
2	Частково експериментально перевірити методику формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами.	29.05.2025	виконано
3	Теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність методики з формування концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами у навчальному процесі	05.06.2025	виконано

Студент

(підпис)

Ірина СВЯТНАЯ

(ім'я та прізвище)

Нормоконтроль

(підпис)

Наталія БОЖКО

(ім'я та прізвище)

РЕФЕРАТ

Робота містить: 59 стор., 30 джерел.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та частково експериментально перевірити методику формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Об'єктом дослідження є освітній процес навчання молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Предметом дослідження є методика формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Робота присвячена актуальній проблемі формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами. Це надзвичайно важлива тема, оскільки недостатній рівень уваги істотно ускладнює навчальний процес і соціальну адаптацію таких дітей. Без належного розвитку цієї навички учням важко засвоювати новий матеріал, виконувати навчальні завдання та ефективно взаємодіяти з оточенням.

У роботі було проаналізовано психолого-педагогічні особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а також розглядаються сучасні підходи до корекції та розвитку когнітивних функцій. Особлива увага приділяється специфічним методикам та дидактичним матеріалам, які можуть бути успішно інтегровані в освітній процес. Практична частина дослідження включає апробацію розроблених методик, методів, прийомів та засобів, які використовуються в навчальній діяльності по формування концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами та оцінка їх ефективності, що дозволяє зробити висновки щодо їхнього потенціалу у реальній педагогічній практиці. Результати роботи можуть бути корисними для вчителів, психологів та батьків, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: концентрація уваги, молодші школярі, особливі освітні потреби, увага, навички концентрації, психолого-педагогічний супровід, корекційно-розвиткова робота, інклюзивне навчання, дидактичні ігри.

ABSTRACT

Graduate work on 59 pages of printed text. The list of references includes 30 sources. It uses 30 of literary sources.

The purpose of the study: to theoretically substantiate and partially experimentally verify the methodology for developing concentration skills in younger schoolchildren with special educational needs.

The object of the study is the educational process of teaching younger schoolchildren with special educational needs.

The subject of the study is a methodology for developing concentration skills in younger schoolchildren with special educational needs.

Graduate work is devoted to the current problem of developing concentration skills in younger schoolchildren with special educational needs. This topic is extremely important, as an insufficient level of concentration significantly complicates the educational process and social adaptation of children with special educational needs. Without proper attention, it is difficult for them to learn new material, complete tasks, and interact effectively with others.

The work analyzed the psychological and pedagogical features of the development of children with special educational needs, and also considered modern approaches to the correction and development of cognitive functions. Special attention is paid to specific methodologies and didactic materials that can be successfully integrated into the educational process. The practical part of the study includes testing the developed methodologies, methods, techniques and tools used in educational activities to form concentration of attention in younger schoolchildren with special educational needs and assessing their effectiveness, which allows us to draw conclusions about their potential in real pedagogical practice. The results of the work may be useful for teachers, psychologists, and parents working with children with special educational needs.

Keywords: concentration of attention, younger schoolchildren, special educational need, attention, concentration skills, psychological and pedagogical support, correctional and developmental work, inductive learning, didactic games.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИК ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОНЦЕНТРАЦІЇ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	10
1.1. Особливості організації навчання молодших школярів із розладами аутистичного спектра.....	10
1.2. Особливості мисленнєвих процесів молодших школярів із розладами аутистичного спектра.....	24
Висновки до 1 розділу	28
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОНЦЕНТРАЦІЇ УВАГИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	31
2.1. Цілі та завдання методики формування навичок концентрації уваги молодших школярів з особливими освітніми потребами.....	31
2.2. Методи та технології методики формування навичок концентрації уваги молодших школярів з особливими освітніми потребами	51
Висновки до 2 розділу.....	58
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ УВАГИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	59
3.1. Результати використання в роботі ігрової діяльності та корекційних вправ.....	59
Висновки до 3 розділу.....	64
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Одним з найважливіших чинників розвитку суспільства є гуманне, милосердне та дбайливе ставлення до осіб з особливими освітніми потребами, значна частина яких має інвалідність. Головною формою соціального захисту для таких людей, створення передумов для самостійного життя та трудової діяльності й соціалізації є освіта.

В освітньому просторі України останнім часом відбулися значні зміни, які забезпечують правові засади подальшого розвитку системи освіти в створенні умов для навчання, реабілітації, соціальної адаптації, інтеграції в суспільство дітей з особливими потребами. Розроблені та прийняті закони щодо інклюзивного навчання. Відповідно до вимог Державного стандарту загальної та спеціальної початкової освіти, закону України «Про освіту», «Концепції спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку в Україні на найближчі роки та перспективу», «Концепції державного стандарту спеціальної освіти», Закону України «Про спеціальну освіту», найважливішою метою сучасної школи є якісна освіта. З 2021 року в Україні прийнятий закон «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». Згідно закону в школах сформовані класи для дітей з особливими освітніми потребами. Педагоги цих класів в закладах освіти інтенсивно використовують у навчальному процесі методи, організаційні форми, які забезпечують отримання як навчальних, так і розвивальних ефектів.

Згідно статистичних даних Міністерства освіти України на 01.01.2025 року кількість інклюзивних класів закладів загальної середньої освіти складає 33397, в них учнів з особливими освітніми потребами – 47610, кількість спеціальних класів закладів загальної середньої освіти – 728, в них учнів з особливими освітніми потребами – 6179. За оперативною інформацією станом на 01.01.2025 в Україні створено 700 інклюзивно-ресурсних центрів. В умовах воєнного стану продовжують функціонувати 674 інклюзивно-ресурсних

центрів, які надають послуги з проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку, корекційно-розвиткові послуги та здійснюють психолого-педагогічний супровід під час навчання дітей з особливими освітніми потребами в тому числі з числа внутрішньо переміщених осіб. Створені в нашій країні інклюзивно - ресурсні центри, успішно співпрацюють з учбовими закладами, використовуючи інноваційні технології корекційно-розвивальної роботи і психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами.

Під час психолого-педагогічного супроводу методична допомога надається педагогічним працівникам та батькам дітей. Позитивний результат від організації навчально-виховного процесу залежить від стану сформованості психічних явищ. Велика роль серед них належить увазі, завдяки якій можливо зосередити свідомість на певному об'єкті. Без уваги немає сенсу у всій навчальній діяльності. Проблематичним виявляється концентрація уваги під час навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, особливо в у молодших школярів.

Нажаль чисельність дітей з особливими потребами невпинно зростає і сягає (за даними ПМПК) понад 11 % дитячого населення України. За останні 5 років кількість дітей з особливими освітніми потребами в Україні збільшилася майже у 2,5 рази. А це 40354 учня. Батькам таких дітей випало складне життєве випробування. Разом зі школою вони мають однакову мету: соціалізація дитини, щоб вона була щасливою і реалізованою.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ у нашу країну увага акцентується на дистанційній формі здобуття освіти. Учні самостійно опрацьовують учбовий матеріал. Вчителі надають необхідну інформацію, перевіряють рівень знань учнів, активно взаємодіють, відповідаючи на запитання та надаючи консультації. Вся відповідальність за навчання лежить на учнях. Така проблема, як концентрація уваги стає ще гостріше. Працюючи в закладі освіти, 1 вересня до мене в 1 клас поступила дитина з особливими освітніми потребами. Зустрічаючись з ним на уроках, я помітила, що учень не

може концентрувати увагу на уроці більше декількох хвилин. Це підштовхнуло мене до написання дипломної роботи на тему: «Формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами».

Об'єкт дослідження: процес навчання молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження: методика формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та частково експериментально перевірити методику формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз джерел наукової інформації з проблеми дослідження.
2. Розробити методику формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами.
3. Частково експериментально перевірити методику формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами.
4. Теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність методики з формування концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами у навчальному процесі.

Методи дослідження:

1. Теоретичні: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, методичних матеріалів; узагальнення поглядів учених на досліджувану проблему.
2. Емпіричні: спостереження за навчальною діяльністю учнів на уроках (онлайн), бесіда з педагогами, педагогічна методика з метою вивчення особливостей формування уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИК ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОНЦЕНТРАЦІЇ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Особливості організації навчання молодших школярів із розладами аутистичного спектра

Увага - один з важливих пізнавальних процесів людини та запорука успішного навчання. Увагою забезпечується чіткість та аналіз об'єктів сприймання, що сприяє можливості виділяти різноманітні властивості та характеристики цих об'єктів; прослідковувати зміни, що відбуваються з ними. Водночас, увагою забезпечується швидкість оперування матеріалом, що запам'ятовується та активізація мисленнєвої діяльності, що уможливорює виділення сутнісних аспектів навчального матеріалу. Саме завдяки цій властивості психіки можлива концентрація на матеріалі та зосередженість у процесі навчання.

Сучасна освіта дає можливість навчатись всім учнів, у тому числі й учням з особливими освітніми потребами. Одна з важливих складових успішного навчання молодших школярів з особливими освітніми потребами - це розвиток та формування навичок концентрації уваги. У молодшому шкільному віці ці навички лише починають формуватися, тому роль учителя полягає у створенні оптимальних умов для їх розвитку. Актуальність даної теми зумовлена потребою в розробці ефективних методик, що враховують психофізіологічні особливості дітей з особливими освітніми потребами. За статистикою МОН України, кількість учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах щороку зростає, що підсилює актуальність розгляду даної проблематики.

Молодший шкільний вік (6–10 років) є сензитивним періодом для розвитку уваги. У цей період діти здатні до тривалішої концентрації, з'являється вміння керувати увагою. Проте розвиток уваги нерівномірний, і

залежить як від індивідуальних особливостей дитини, так і від соціального оточення. Зокрема, велике значення має емоційний фон, організація навчального процесу та взаємини з учителем.

Проблема уваги є достатньо актуальною як для загальної, так і спеціальної педагогічної науки. Такі дослідники, як Б. Ананьєв, Ф. Гोनоболін, І. Страхів, М. Шардаков та ін. розглядали увагу з точки зору її інтенційної функції, яка виявляється в спрямованості психічної діяльності та нерозривно пов'язаною з пізнавальною й емоційно-вольовою сферами як динамічна характеристика будь-якого психічного процесу. З іншого боку такі вчені – психологи, педагоги, як П.Анохін, М.Бехтерєв, П.Гальперін, П.Кобильницька, О.Лурія та ін. розглядали увагу з позиції регулюючої функції щодо діяльності, забезпечення її ефективності. Так, наприклад, В. Вундт розглядав увагу як процес усвідомлення та включення змісту сприйнятого в цілісну структуру досвіду; К. Ушинський називає увагу «дверима, через які проходить із зовнішнього світу все, що входить в душу людини». Таким чином, це призводить до розуміння, що увага полягає в зосередженні свідомості на певному об'єкті, що виступає необхідною складовою навчальної діяльності. В.І.Лубовський у своєму підручнику «Спеціальна психологія» виділяє два види когнітивного дефіциту: приватний когнітивний дефіцит та загальний когнітивний дефіцит через брак навичок переробки інформації, порушення також на етапі планування і концентрації.

До дітей з особливими освітніми потребами належать діти, які мають порушені властивості психофізичного розвитку, вади у фізіології і психіці, що можуть бути вродженими або ж набутими.

Категорії дітей з особливими освітніми потребами: діти з порушеннями слуху, мовлення, зору; діти з ускладненнями у навчанні; ранній дитячий аутизм; гіперактивність та порушення уваги у дітей; діти з порушеннями опорно-рухового апарату; синдром Дауна; затримка дитячого психічного розвитку.[13]. Кожна категорія має свої особливості розвитку пізнавальної

сфери, зокрема уваги, що необхідно враховувати під час організації навчального процесу.

Структура психіки дітей з особливими освітніми потребами надзвичайно складна. Первинний дефект призводить до виникнення багатьох інших вторинних і третинних відхилень. Порушення пізнавальної діяльності і особистості дитини виявляється у самих різних його проявах. Одні психічні процеси більш несформовані, інші – відносно збережені. Цим обумовлені існуючі індивідуальні відмінності між дітьми, які проявляються в пізнавальній діяльності: від уваги залежать якість і результати всієї пізнавальної системи.

У дітей з особливими освітніми потребами спостерігаються:

- знижена здатність до концентрації;
- підвищена відволіканість;
- труднощі у перемиканні уваги;
- низька стійкість уваги;
- фрагментарність та емоційна нестабільність під час виконання завдань

Дітям з особливими освітніми потребами притаманна недостатність уваги, особливо довільної. Для них характерно пасивна мимовільна увага, яка супроводжується надмірним відволіканням та переважає над довільною. Багато з них не можуть концентрувати свою увагу на чомусь, вони відволікаються, переключаючись на інші об'єкти. У цілому їх увага характеризується низкою порушень: незначним обсягом, слабкою стійкістю й переключуваністю, недостатньою довільністю. Во вони надчутливі до сенсорних, емоційних, візуальних і слухових стимулів оточуючого світу. Наприклад, у дітей з інтелектуальними порушеннями увага розвивається повільніше, має меншу стійкість, обсяг та керованість. У дітей з аутизмом спостерігається гіперфокусування на окремих об'єктах при загальній нестачі гнучкості мислення та труднощах у перемиканні уваги. Діти з порушенням слуху можуть відчувати труднощі у сприйманні усної інструкції, тому для них важливим є візуальний супровід. Діти з порушенням зору потребують

спеціальних засобів організації простору та матеріалів для забезпечення ефективної концентрації уваги.

Розвиток уваги найефективніше відбувається у педагогічному процесі, і зокрема у процесі навчання, спрямованого на засвоєння учнями знань, умінь і навичок. Активне включення особистості у різноманітну за змістом пізнавальну діяльність сприяє формуванню уваги, доведено необхідність спеціальної організації діяльності для підвищення рівня розвитку уваги, що в подальшому сприятиме корекції розумового розвитку учнів з особливими освітніми потребами. Основною умовою успішного засвоєння знань є активність уваги, що сприяє організації психічної діяльності школярів та обумовлюється спрямованістю і зосередженістю на певному об'єкті.

Для дітей з особливими освітніми потребами ця навичка часто розвивається повільніше через специфічні труднощі, пов'язані з їхніми когнітивними, емоційними або фізичними особливостями. Кожна дитина з особливими освітніми потребами має унікальні особливості. Тому важливо враховувати її індивідуальні можливості та рівень розвитку. Для організації навчання молодших школярів з особливими освітніми потребами, розвитку та активізації у них уваги потрібно враховувати:

- зміст уроку (стійкість уваги залежить від ступеня складності матеріалу, від ставлення до нього дитини та від набутих знань). Завдання, які дає вчитель для таких дітей, мають бути зрозумілими й доступними для виконання, а їх складність повинна поступово збільшуватись, щоб уникнути перевантаження.
 - засоби та методи навчання, за допомогою яких відбувається розвиток уваги (темпу подачі матеріалу, різноманітність методів, значення їх для учнів).
- Дітям з особливими освітніми потребами легше зосереджувати увагу, коли заняття мають передбачувану структуру. Заняття такими дітьми повинні починатися з короткого ознайомлення із завданнями. Діти повинні чітко знати етапи роботи (вчитель повинен оголосити завдання, його виконання та обговорення результатів). Під час уроку вчитель повинен використовувати короткі інструкції та розділяти складні завдання на частини.

- рівень сформованості уваги дітей (вміння учнів аналізувати, синтезувати, систематизувати та узагальнювати)
- індивідуальними особливостями учнів (загальний розумовий розвиток; пізнавальна активність; наявність інтересів; самостійність; організованість; дисциплінованість; розвиток вольових якостей; виконанням режимних моментів).

Діти краще сприймають інформацію, якщо вона подається візуально. Тому важливо використовувати на уроках схеми, малюнки, піктограми для пояснення завдань та візуальні нагадування про послідовність дій, які необхідно виконати. Використання на уроках сучасних технологій (дидактичних і мультимедійних засобів) добре допомагають вчителю в розвитку уваги. Використання інтерактивних вправ, додатків (наприклад, Lumosity, CogniFit), навчальних платформ (Classtime, LearningApps) та мультимедійних презентацій підвищує мотивацію учнів, сприяє залученню до навчальної діяльності, забезпечує зворотний зв'язок та адаптацію до потреб учня. Також варто зазначити ефективність сенсорних панелей, візуальних інструкцій і звукових сигналів для підтримання уваги.

Для деяких дітей особливими освітніми потребами важливо створити спеціальні умови, які допоможуть знизити рівень тривожності та відволікання. Робочий простір має бути організованим: мінімум яскравих деталей, прості й зрозумілі матеріали. Використання сенсорних іграшок може допомогти дитині заспокоїтись і сфокусуватись.

Дуже ефективно стимулюють увагу на уроках у молодших школярів ігрові методи. Гра — це природний спосіб навчання для дітей. Використання дидактичних ігор допомагає утримувати увагу та розвивати її.

Діти з особливими освітніми потребами швидко втомлюються, тому необхідно робити перерви між завданнями. Під час таких пауз можна виконувати фізичні вправи або релаксаційні техніки, які допоможуть переключити увагу, не втрачаючи загальної концентрації.

Підтримка та похвала за успішне виконання завдань є важливим мотивуючим чинником. Навіть незначний прогрес слід відзначати, щоб дитина відчувала свої досягнення і прагнула працювати далі.

Щоденна систематична робота вчителя з учнями з особливими освітніми потребами по розвитку концентрації уваги у дітей вимагає терпіння та творчого підходу. Використання педагогічних методів сприятиме підвищенню ефективності навчання. Головне — створити сприятливі умови, в яких кожна дитина зможе розкрити свій потенціал.

В сучасному світі проблема аутизму набуває все більшої актуальності. Варто зазначити, що розлади аутистичного спектру - це складне нейророзвиткове порушення, яке впливає на соціальну взаємодію, комунікацію та поведінку дитини. Дитячий аутизм - особлива форма порушеного психічного розвитку з нерівномірністю формування різних психічних функцій зі своєрідними емоційно-поведінковими, мовними та іноді інтелектуальними розладами. Серед категорій дітей із особливими освітніми потребами, які активно інтегруються в загальноосвітній навчальний простір, збільшується кількість діти з розладами аутистичного спектру. Для таких дітей характерні специфічні особливості розвитку, зокрема:

- порушення соціальної взаємодії та комунікації;
- обмеження інтересів та стереотипна поведінка;
- сенсорні порушення;
- варіативність інтелектуального розвитку — від затримки до високих когнітивних здібностей.

Французький психіатр Жан Ітар досліджував здатність дітей з аутизмом до концентрації уваги, запам'ятовування та наслідування. Учений дійшов висновку, що такі діти мають значні труднощі в соціалізації, демонструють інтелектуальний мутизм, мають ускладнення у встановленні дружніх стосунків і використовують дорослих лише як засіб задоволення власних потреб. Крім того, у них зафіксовано серйозні порушення мовлення. Ітар також розробив методики діагностики та корекції для дітей з аутизмом.

[І.А.Марценковський, Я.Б.Бікшаєва, О.В.Ткачова. Вимоги до програмно-цільового обслуговування дітей з розладами зі спектра аутизму: методичні рекомендації. Київ, 2009]

Сьогодні доведено, що складність і особливість розладів аутистичного спектру виявляються в широкому діапазоні станів, що характеризуються специфічними порушеннями соціальної поведінки, комунікації, вербальних здібностей, обмеженістю інтересів та діяльності. Проблеми з комунікацією є одними з основних діагностичних критеріїв розладів аутистичного спектру і значно ускладнюють навчальний процес. Для таких дітей характерний аномальний розвиток усіх областей психіки: інтелектуальної й емоційної сфер, сприйняття, моторики, уваги, пам'яті, мовлення. Аутизм є єдиним відомим розладом, при якому у дитини може бути повністю відсутня навичка спільної уваги. Суттєвою рисою є висока психічна пересиченість. Увага дитини з розладами аутистичного спектра може триматися стійко лише кілька секунд або хвилин. У деяких випадках пересичення може бути настільки сильним, що дитина не тільки виходить з ситуації, але також виявляє виражену агресію та спробує знищити те, що щойно викликало її інтерес. Особливості проявів, рівень здібностей дітей, а також інші характеристики при розладах аутистичного спектра можуть бути у різноманітних комбінаціях, а порушення можуть мати різні ступені тяжкості. Багато дітей з розладами аутистичного спектра мають підвищену лякливність, вразливі, схильні до страхів. На сьогодні відомо, що через те, що психіка таких дітей ставить захисні тілесні блоки, ці діти мають обмежений чуттєвий досвід і фрагментально сприймають та пізнають навколишній світ нерізнопланово і не можуть встановлювати зв'язки між предметами реальності. У дітей з розладами аутистичного спектра увага може бути атиповою. Це відіграє велику роль при їх навчанні.

- не мають цілеспрямованої уваги та здатність її підтримувати (інформаційне перенасичення, інтелектуальна пасивність);

- не можуть в інформації виокремлювати головне, активно переробляти інформацію, фокусуються на деталях, а не на цілісній картині. Це може ускладнювати розуміння, узагальнення та виділення головного.
- важко перемикає увагу від одного завдання до іншого, від одного об'єкта до іншого;
- в навчанні цілеспрямовано не вирішують актуальних завдань; не розуміють символізації, підтексту, гумору; не узагальнюють, не можуть перенести набуті знання в інші умови;
- легко відволікатися на подразники. Це ускладнює концентрацію уваги на уроці під час навчання.
- не використовують свої здібності, щоб пристосовуватися до реальності, яка постійно змінюється.
- не планують особистісні завдання, виконують тільки ті, що їм кажуть;
- не розуміють поведінку та намірів інших, не здатні їх передбачити.

Їм також важко усвідомити та виразити особисту мотивацію, почуття, думки або внутрішній світ. Вони практично не розуміють своєї ролі в будь-якій ситуації.

Ці прояви є особливими, різноманітними та індивідуальними. Кожна дитина з розладами аутистичного спектру, залежно від прояву порушення, його симптоматики є неповторною, унікальною, несхожою на інших дітей цієї категорії. Враховуючи особливості таких учнів, педагоги адаптувати навчальні методи, матеріали та середовище, для успішного навчання молодших школярів з розладами аутистичного спектру

Молодший шкільний вік є критичним періодом для дітей із розладами аутистичного спектру, оскільки вони стикаються з вимогами формального навчання та складнішою соціальною динамікою класу. Їхні унікальні особливості розвитку часто призводять до значних труднощів. Розуміння їх-це основа для індивідуалізації освітнього процесу, адаптації навчального середовища ключовим для розробки ефективних освітніх стратегій, які допоможуть молодшим школярам із розладами аутистичного спектру успішно

інтегруватися в освітній простір. Завданням інклюзивного навчання є організація освітнього процесу, що задовольняв би освітні потреби всіх дітей; розробка системи надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими потребами; створення позитивного клімату в освітньому середовищі.

Діти із розладами аутистичного спектра є окремою категорією, вони потребують спеціально розроблених підходів до навчання та розвитку.

Сучасна педагогіка пропонує різноманітні підходи до організації навчання дітей з розладами аутистичного спектра:

- впровадження інклюзивної освіти (навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх школах разом з іншими учнями, враховуючи їх індивідуальні потреби);
- індивідуалізовані освітні програми (адаптовані навчальні матеріали та методи викладання, які враховують індивідуальні особливості кожного учня);
- командний підхід (співпраця вчителів, психологів, логопедів, батьків та інших фахівців).

Для ефективного навчання дітей з розладами аутистичного спектру необхідно створити адаптоване середовище. Це не просто фізичний простір, а комплексна система, яка вміщує візуальні, сенсорні та структурні елементи, що допомагають максимально підвищити навчальні можливості дитини з розладами аутистичного спектру. Адаптоване середовище допомагає компенсувати труднощі у соціальній комунікації, сенсорній обробці та гнучкості мислення, які притаманні дітям з розладами аутистичного спектру. Побудова такого середовища вимагає врахування ряду взаємопов'язаних факторів, які визначаються їх особливостями та бути чіткою, логічною та передбачуваною, щоб допомогти дитині з розладами аутистичного спектру орієнтуватися та розуміти, що і де відбувається.

При створенні таких умов необхідно:

1. Розподілити простір на певні осередки за видами діяльності, що мають чітке розмежування і позначення. «Можуть виділятися наступні зони:

сенсорного розвитку; творчості; рухової активності, відпочинку; усамітнення.»[29]. Наприклад, зона для індивідуальної роботи (кубик, ширма, парта обличчям до стіни). В цій зоні дитина може працювати самостійно, не відволікатися. Важливою є зона для відпочинку. Тут дитина може заспокоїтися. Відпрацьовуються методи самоконтролю й саморегуляції; сенсорна зона як місце, де завдяки відповідним засобам, діям та вправам можна регулювати стан дітей (зменшення збудливості, підвищення здатності до зосередженості, мобільності). Це може бути тихий куточок з подушками, пледом, сенсорними іграшками (анти стрес-іграшки, обтяжені ковдри, жувальні предмети). В зоні для групових занять учень працює з учителем або малими групами.

2. Використання сигнальних опор, які полегшують пошук і розпізнавання об'єктів (полиці, стелажі, меблі, килимки, маркування підлоги кольоровим скотчем для чіткого визначення меж кожної зони). Це допомагає дитині візуально зрозуміти призначення кожного простору.

Структурування робочого місця дитини.

3. Структурування робочого місця учня та впорядковане розташування навчальних матеріалів на ньому. Наказом МОН рекомендовано, розміщати парти так, щоб учень сидів спиною до інших або до стіни, мінімізуючи візуальні відволікання. Матеріали повинні бути чітко організовані та легкодоступні. Також необхідно мати в класі меблі, які дають змогу створювати нові просторові комбінації. Це забезпечить цікаве, привабливе, зручне й продуктивне освітнє середовище.

Згідно висновку науковців та співробітників Університету Сальфорд (Велика Британія), які у 2015 р. вивчали особливості організації простору у класах різних закладів освіти і те, як дизайн класу впливає на академічну успішність учнів, стало зрозуміло, що урахування в освітньому процесі таких характеристик, як натуральність (світло та температура), стимуляція (колір та візуальна складність) та персоналізація (гнучкість, спрямованість на

особистість учнів та їхня можливість здійснювати вибір) сприяло підвищенню академічної ефективності читання, письма та математики на 16 %.

Одним із найефективніших та найважливіших способів у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектру є візуальна підтримка, оскільки вони краще сприймають і обробляють інформацію візуально, ніж на слух. Послідовне завдань дня, уроку або конкретного завдання повинно бути чітке, покрокове. Розклади можуть бути у вигляді малюнків, піктограм, фотографій або написаних слів. Вони допомагають дитині розуміти, що буде відбуватися далі, скільки часу це займе та що її чекає після завершення. Впровадження візуальної підтримки дозволяє дітям отримати сталі й незмінні орієнтири. Адже те, що намальовано, виглядає завжди однаково. Тому графічні стимули набувають для дітей з аутизмом статусу правил (законів) і поступово скеровують їхні дії. Вони дозволяють дитині орієнтуватися у подіях тижня, дня, на перерві, впродовж занять чи виконання окремого завдання, організувати час, зрозуміти вимоги вчителя, знизити рівень тривожності (завдяки передбачуваності подій). А також - виокремити важливу інформацію від несуттєвої, сформувати здатність до самостійної цілеспрямованої роботи, набутти навичок саморегуляції. Педагог привчає дитину орієнтуватися на графічні стимули, візуалізовані правила (картки) самостійно готуватися до кожної дії, виконувати її, звіряючись з розташуванням карток на них, бути готовим до змін. Кожен з педагогів привчає дитину з розладами аутистичного спектру зважати на графічні стимули і поступово керуватися ними. Всі графічні стимули, візуалізовані правила мають бути конкретними, простими, однозначними, привабливими, мають бути розташовані у місці, яке бачать всі. Правила повинні бути змінними. Тобто, вони повинні враховувати актуальність розвитку конкретних дітей та усього дитячого колективу.

Візуальної підтримки дотримуються й прихильники ТЕАССН-програми (Р.Райхлер і Г.Месібов), яка визнана в декількох штатах США державною і широко розповсюджена у багатьох країнах Європи, Азії та Африки. Це методика структурованого навчання з особливою увагою до середовища. Цілі

в навчанні: збільшувати і розвивати інтелектуальні навички, шкільні вміння та індивідуальні здібності та стимулювати генералізацію навичок (усі нові навички, які дитина може максимально часто й ефективно використовувати в різних ситуаціях удома, в садку, школі). Застосування цієї програми дозволяє швидко досягнути позитивних стійких змін в роботі навіть з дуже важкими випадками аутизму.

Свою ефективність в організації навчання дітей з розладами аутистичного спектру зарекомендовала АВА-терапія (Applied Behavior Analysis) – прикладний аналіз поведінки. Мета її – підвищення рівня бажаної поведінки та зниження рівня небезпечної або проблемної поведінки, яке може заважати навчанню та ефективній соціальній взаємодії. Використовуючи в роботі цю методику, діти з розладами аутистичного спектра поетапно оволодівають основами навчальної діяльності, навчаються сприймати, переробляти та засвоювати інформацію. При даній методиці всі складні навички для дітей з аутизмом, такі як контактність, мова, творча гра, вміння дивитися в очі, слухати і інші розбивають на окремі невеликі блоки-дії. Кожне з них потім розучують з дитиною окремо через багаторазові повторення з підкріпленням. Засновник даної методики Івар Ловаас відзначив, що близько половини дітей, які отримали корекцію за програмою АВА, можуть проходити навчання в звичайній школі. Стан і поведінка покращилися у понад 90% дітей із загального числа тих, хто отримав корекцію за даною методикою.

Ключовим для ефективності навчання є передбачуваність. Дотримання чіткого розкладу є критично важливим. Будь-які зміни в розкладі мають бути попередньо повідомлені дитині за допомогою візуальних засобів. Навчання відбувається краще, коли дитина знає, чого очікувати на кожному етапі уроку чи завдання. Це стосується і переходів між діяльностями.

Протягом уроку учням з розладами аутистичного спектра потрібно своєчасно надавати консультації та зразки виконання будь-яких завдань, які дитина вважає занадто важкими для себе. Потрібно поступово збільшувати кількість завдань, які потрібно виконати.

Організація навчання молодших школярів із розладами аутистичного спектра потребує й адаптації змісту навчальних програм, методів викладання та систем оцінювання. Це дозволяє врахувати унікальні когнітивні, комунікативні та сенсорні особливості кожної дитини з розладами аутистичного спектра, забезпечуючи її активну участь та досягнення максимально можливих результатів. Обов'язково повинна бути компетентність педагогічного колективу, їхня здатність висококваліфіковано супроводжувати освітній процес дітей та працювати з іншими фахівцями та батьками. Це команда супроводу дитини з розладами аутистичного спектру. Визначивши сильні сторони та потреби дитини, стан сформованості у сфері, якою опікуються, визначають й формулюють конкретні, вимірювані та визначені в часі цілі. Фахівці команди супроводу здійснюють роботу з методичного супроводу навчання, виховання і розвитку дитини; розробляють і використовують дидактичні матеріали, адаптують та модифікують освітній процес, навчальний план, цілі й завдання задля забезпечення індивідуальних потреб дитини з розладами аутистичного спектру і опрацювання педагогами відповідних методів роботи; розробляють критерії оцінювання навчальних досягнень дитини; апробують інноваційні форми, методи, технології роботи. Найважливішим результатом роботи команди супроводу є розроблення індивідуальної програми розвитку дитини, яка гарантує при будь-яких підходах кінцевий результат, відповідний реальним навчальним можливостям дитини. Це означає, що учень повинен максимально реалізувати свій потенціал і продемонструвати успішність освоєння адаптованої освітньої програми. Згідно Закону України «Про освіту» та Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання» в індивідуальній програмі розвитку повинно чітко прописуватися індивідуальні навчальні цілі (короткострокові та довгострокові) з навчальних предметів, розвитку комунікативних, соціальних, адаптивних, сенсорних навичок. Також визначатися адаптації та модифікації змісту, методики викладання, критерії оцінювання, обсяг корекційно-розвиткових занять.

Згідно тому ж Закону індивідуальна програма розвитку повинна переглядатися двічі на рік, або частіше за потреби для оцінки прогресу дитини та внесення необхідних коректив.

До адаптації навчальних матеріалів відноситься: візуалізація (використання великої кількості картинок, схем, діаграм, відео, кольорових позначень); спрощення інструкцій(вони повинні бути чіткими, короткими, конкретними, покроковими, уникаючи двозначностей та абстрактних формулювань); зменшення обсягу матеріалу (скорочення кількості завдань, обсягу тексту до керованого рівня, щоб уникнути перевантаження); модифікація завдань (зміна формату завдань), наприклад, замість усного опису – малювання); адаптація темпу роботи (працювання у власному темпі, додатковий час на виконання завдань).

Оцінювання дітей з розладами аутистичного спектра має бути гнучким та враховувати їхні особливості. Воно повинно відповідати цілям, які були визначені в індивідуальній програмі розвитку учня. При оцінюванні вчитель робить акцент на індивідуальному прогресі дитини та не порівнює з однолітками. Для відображення знань дитини використовувати різні методи: спостереження, портфоліо, візуальні тести, усні відповіді з візуальною підтримкою, демонстрація навичок). А також доцільно використовувати різні способи заохочення: бали, зірочки, наочні схеми досягнення результатів.

Допомагає в навчанні дитині в школі та забезпечує супровід асистент дитини. Наприклад, підготовка додаткових візуальних матеріалів, зменшення, спрощення або виключення завдань, виконання яких поки не доступне. Також він залучає дитину з розладами аутистичного спектра до роботи всього класу. Наприклад, до усного опитування, коли цього учня запитують нарівні з нейротиповими дітьми, але в межах доступного для нього матеріалу.

Отже, організація навчання молодших школярів з розладами аутистичного спектру в інклюзивному класі повинно здійснюватися згідно з вимогами практики інклюзії, необхідними для повноцінного включення до навчального процесу та вимагає комплексного підходу, який включає адаптацію

навчального середовища, використання спеціальних методів та тісну співпрацю між усіма учасниками освітнього процесу. Індивідуальний підхід, грамотна організована навчальна діяльність та підтримка сприяють подальшому розкриттю ресурсів дітей з розладами аутистичного спектру та їхнім досягненням у різнопланових видах шкільної активності.

1.2. Особливості мисленнєвих процесів молодших школярів із розладами аутистичного спектра

На сьогоднішній день спектр аутизму є одним із найскладніших розладів у дітей, який всебічно досліджується як міждисциплінарна проблема психіатрії, психології, педагогіки. Його характеризують, як групу розладів у розвитку, яка виражається в глибоких розладах сприйняття, соціальних навичок та поведінки, уваги, мислення. В педагогіці особлива увага приділяється учням з розладами аутистичного спектра, які мають своєрідність психічного розвитку, зокрема — мисленнєвих процесів. Розуміння цих особливостей є необхідною умовою ефективного навчання та соціалізації таких дітей.

Мислення — це складний психічний процес, пов'язаний з пізнанням, аналізом, синтезом, узагальненням інформації. У дітей молодшого шкільного віку мислення ще перебуває в процесі формування, тому особливо важливим є створення сприятливих умов для його розвитку.

Досвід вивчення аутизму акумулюється у працях таких зарубіжних науковців та практиків, як М. Барбер, Б. Скіннер, М. Ліблінг, І. Ловаас, Л. Каннер, Г. Аспергер, О. Нікольська, Л. Нурієва, Р. Шрам, Е. Шоплер, П. Якобсон, Б. Вінчура, а також вітчизняних: К. Островська, О. Романчук, Т. Скрипник, Г. Хворова, В. Тарасун, А. Чуприков, Д. Шульженко, О. Доленко. Ознайомившись з висновками цих дослідників, можна зробити такі висновки, що однією з ключових особливостей дітей з розладами аутистичного розвитку є нетиповий хід мисленнєвих процесів. Вони сприймають інформацію фрагментарно та мають труднощі з виділенням основного з вторинного. Це

пов'язано з гіпотезою про слабку центральну когерентність, згідно з якою люди з розладами аутистичного спектра схильні зосереджуватися на дрібних деталях, втрачаючи здатність до цілісного, глобального сприйняття інформації та її контексту. Наприклад, дитина з розладами аутистичного розвитку може детально описувати окремі елементи малюнка, но не бачити загального сюжету. Це також ускладнює процес розуміння текстів, задач, інструкцій. Ця особливість впливає на всі аспекти мислення, оскільки первинна обробка інформації відбувається зі спотворенням. У зв'язку з особливостями мисленнєвого розвитку дітей з аутизмом знання вони засвоюють механічно, без усвідомленої їх переробки та систематизації, що в свою чергу також пов'язано і з особливостями пам'яті. Таким учням дуже важко гнучко сприймати інформацію та розглядати її «з різних сторін». Тому вони прив'язані до визначеності у навколишньому світі та намагаються визначити стабільні способи дій та умови, які ні в якому разі не повинні змінюватися. У сукупності зниженої здатності до цілісного сприйняття та труднощів активного аналізу, перегрупування власних вражень картина світу дітей з аутизмом фрагментарна, слабо осмислена, не взаємопов'язана. Тому вони не в змозі активно сприймати нову інформацію, пристосовуватися до змін середовища, особливо, до намірів, дій іншої людини.

У дітей з розладами аутистичного спектра переважає образне мислення. Це часто виявляє як сильні сторони, так і труднощі. Йому характерна перевага конкретного, візуального мислення. Багато дітей з розладами аутистичного спектра мають видатні здібності до візуалізації та запам'ятовування деталей. Деякі дослідники вказують на можливість так званих "острівців здібностей" (савантизму) у певних сферах, таких як математика, музика, малювання, де їхнє образне мислення дозволяє досягати високих результатів [Вікіпедія].

Дітям з розладами аутистичного спектра трудно узагальнювати знання та переносити їх в іншу ситуацію, навіть якщо вони є ідентичними за своєю структурою. Це свідчить про гнучкість мислення. Якщо через деякий час цей засвоєний матеріал вчитель подає у тому самому порядку, то учні дуже важко

переноситься у нові ситуації. Знання, засвоєні з різних тем, застосовуються окремо, не взаємодіють між собою та не складаються в систему. Глибоко переживаються та засвоюються лише деякі в основному емоційно забарвлені ситуації та враження.

У молодшому шкільному віці активно розвивається словесно-логічне мислення, яке активно розвивається у молодшому шкільному віці і є основою для успішного навчання. Звертаючись до наукових робіт сучасної української дослідниці Т. Скрипник, ми бачимо, що діти з розладами аутистичного спектра часто сприймають мову буквально, що призводить до труднощів у розумінні метафор, сарказму, переносного значення слів. Це значно ускладнює розуміння непрямих інструкцій. В них переважає візуальне, конкретно-образне мислення. Абстрактне мислення відстає у розвитку, діти розуміють лише прості однозначні вказівки. Вони відірвані від реальності та мають слабкий, неповний та викривлений зв'язок з оточенням. Щодо типів мислення, то вербально-логічне переважає над наочно-дійовим. Це питання, в свій час, вивчали вчені Н. В. Зверєва, О. А. Коваль-Зайцев. Їм важко оперувати абстрактними поняттями, узагальненнями. Дітям з розладами аутистичного спектра легше оперувати конкретними об'єктами та явищами. Незважаючи на те, що діти з розладами аутистичного спектра можуть детально запам'ятовувати інформації, але мають складнощі з узагальненням, аналізом та синтезом інформації для побудови причинно-наслідкових зв'язків. В зв'язку з порушеннями виконавчих функцій (включають планування, організацію, гнучкість мислення, ініціацію та гальмування реакцій) діти з розладами аутистичного спектра мають проблеми з плануванням та послідовністю дій.

Однією з найбільш визначальних особливостей мислення у дітей з розладами аутистичного спектра є нерозвинений соціального інтелекту. Такі науковці, як Ю.В.Бреус, Я.М.Куценко, І.В.Опанасюк, А.Г.Четверик-Бурчак, Н.В.Коврига, О.М.Амплеєва, Я.Ю.Каплуненко займаються вивченням цього питання. Ознайомившись з їх дослідженнями, ми побачили, що цей дефіцит

проявляється у: значних труднощах у розумінні емоцій інших людей (як вербальних, так і невербальних проявів); складнощах з емпатією (труднощі у спонтанному розпізнаванні та реагуванні на емоційні стани оточуючих); обмеженості соціальної взаємодії та комунікації, оскільки розуміння соціальних правил та негласних угод базується на здатності розуміти думки та наміри інших. Це впливає на здатність до спільних ігор, підтримки діалогу та розуміння соціальних ситуацій. Також це приводить до значних труднощів в розумінні інструкції, орієнтуванні в завданні, а відтак і в оволодінні моторними, мовленнєвими, соціальними навичками загалом. Для виявлення емоційного значення певної послідовності подій часто необхідне детальне пояснення та допомога педагога.

Ознайомившись з роботами науковців, можна зрозуміти, що у дітей з розладами аутистичного спектра часто спостерігаються порушення в керуванні поведінкою, емоціями та думками. Це проявляється у тому, що:

- через відсутність гнучкості мислення їм важко адаптуватися до змін, переключатися між завданнями або змінювати стратегії вирішення проблем. Вони часто дотримуються певних рутин та послідовностей.
- самотійно не можуть починати та завершувати завдання (виникають проблеми з початком або завершенням діяльності, навіть якщо дитина знає, що робити).
- самотійно не можуть гальмувати імпульсивні реакції (що може проявлятися в неадекватній поведінці).
- через складнощі з робочою пам'яттю не можуть утримання та маніпулювати інформацією тривалий час, що впливає на здатність виконувати багатоетапні інструкції або складні завдання.

Мисленнєві процеси учнів з розладами аутистичного спектру також характеризуються зниженням здатності до самотійної організації продуктивної інтелектуальної діяльності, розпливчатістю суджень, тобто, наприклад, одне слово для таких учнів може мати кілька значень або не можуть дати визначення поняття, плутають значення слів, наявні порушення з

циклу дисоціативного симптомокомплексу, утруднення в абстрагуванні, що в цілому входять в категорію мотиваційних порушень. Такі діти легко можуть виконати складні завдання, але прості не розуміють.

Особливості мисленнєвих процесів молодших школярів з розладами аутистичного спектра є комплексними та різноманітними. Вони охоплюють як слабкі сторони, що створюють значні труднощі у навчанні та соціальній адаптації, так і сильні, які можуть бути використані в освітньому процесі. Розуміння цих особливостей є важливим та дозволяє педагогам краще організовувати навчальний процес, сприяти розвитку когнітивних навичок, а також підтримувати інклюзивне освітнє середовище. Індивідуальний підхід та спеціальні методики — ключ до успішної адаптації дітей з аутизмом у навчальному середовищі.

Висновки до 1 розділу

В процесі написання роботи та проаналізувавши наукову літературу з питання «Аналіз теоретичних основ формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами» ми можемо зробити низку важливих висновків.

По-перше, увага є не просто психічним процесом, а динамічною системою, яка формується і розвивається під впливом біологічних, психологічних та соціальних факторів. У молодшому шкільному віці вона набуває довільного характеру, що є ключовим для успішного навчання. Проте, у дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з розладами аутистичного спектру, синдромом дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ), затримкою психічного розвитку (ЗПР) та іншими станами, цей процес має значні особливості. Їхня увага часто характеризується нестійкістю, малим обсягом, труднощами переключення та розподілу, а також підвищеною відволікальністю.

По-друге, сучасні психолого-педагогічні концепції підкреслюють комплексний характер порушень уваги у дітей з особливими освітніми

потребами. Це не лише прояв певного дефіциту, а й взаємодія різних когнітивних, емоційних та поведінкових чинників. Наприклад, у дітей з розладами аутистичного спектру складнощі з концентрацією уваги можуть бути пов'язані з фрагментарністю сприйняття та гіпер- або гіпочутливістю до сенсорних стимулів. Розуміння цих базових механізмів є критично важливим для розробки адекватних корекційних програм.

По-третє, теоретичні засади формування навичок концентрації уваги для дітей з особливими освітніми потребами ґрунтуються на принципах нейропластичності та зони найближчого розвитку. Це означає, що, незважаючи на первинні труднощі, увага може бути ефективно розвинена через цілеспрямовані та систематичні педагогічні впливи. Важливим є створення спеціально організованого освітнього середовища, яке мінімізує відволікаючі фактори, забезпечує чітку структуру та передбачуваність.

По-четверте, виявлено, що ефективні методики формування концентрації уваги мають бути індивідуалізованими та диференційованими, враховуючи специфіку особливих освітніх потреб кожної дитини. Застосування ігрових прийомів, візуальної підтримки, сенсорної інтеграції, а також використання спеціальних вправ, спрямованих на розвиток обсягу, стійкості, переключення та розподілу уваги, є основними компонентами корекційної роботи. Сучасні підходи також підкреслюють важливість розвитку саморегуляції та мета когнітивних стратегій, які дозволяють дітям свідомо керувати своєю увагою.

Отже, теоретичні основи підтверджують необхідність системного та міждисциплінарного підходу до розвитку навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами. Ефективна робота вимагає не лише знання психофізіологічних особливостей уваги, а й урахування специфічних проявів когнітивних порушень, що дозволить створити оптимальні умови для навчання та розвитку потенціалу кожної дитини.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОНЦЕНТРАЦІЇ УВАГИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Цілі та завдання методики формування навичок концентрації уваги молодших школярів з особливими освітніми потребами

Концентрація уваги є однією з ключових когнітивних функцій, що забезпечує успішне навчання. Для молодших школярів, особливо тих, хто має особливі освітні потреби, формування цієї навички становить особливу складність. Діти з особливими освітніми потребами часто стикаються з такими труднощами, як підвищена відволіканість, низька стійкість уваги, імпульсивність та проблеми з переключенням. Це значно ускладнює засвоєння нового матеріалу, виконання навчальних завдань. Отже, розробка та впровадження ефективних методик формування навичок концентрації уваги, враховуючи психологічні особливості учнів є дуже важливим завданням для інклюзивної освіти. Вона вимагає системного, комплексного та індивідуалізованого підходу.

Під час роботи по формуванню навичок концентрації уваги потрібно дотримуватись таких принципів:

1. Принцип індивідуалізації: врахування індивідуальних особливостей дитини, її сильних і слабких сторін та інтереси дітей. Робота будується на основі індивідуальної програми розвитку та висновків інклюзивно-ресурсного центру.
2. Принцип системності: послідовне та регулярне виконання вправ, що спрямовані на розвиток уваги.
3. Принцип поступовості та послідовності: Завдання ускладнюються поетапно, від простих до складніших, від мимовільної до довільної уваги.

4. Принцип доступності: відповідність завдань віковим та психофізичним можливостям дитини.
5. Принцип позитивного підкріплення: заохочення успіхів дитини, створення ситуації успіху.
6. Принцип ігрової форми: використання ігор та цікавих завдань для підвищення мотивації та зацікавленості.
7. Принцип співпраці: залучення різних фахівців (психологів, логопедів, дефектологів, корекційних педагогів).
8. Принцип комплексного підходу: поєднання різних видів діяльності: дидактичні ігри, рухливі вправи, елементи арт-терапії, сенсорні ігри, вправи на розвиток дрібної моторики, використання ІКТ.

Література з цього питання вказує на то, що методика може бути поділена на кілька взаємопов'язаних блоків або етапів, що відповідають різним властивостям уваги.

Етап 1: Підготовчий – Створення сприятливих умов та активізація уваги. На цьому етапі в роботі використовуються методи та прийоми з метою збільшити тривалість зосередженості, покращити здатність переходити від одного завдання до іншого. Наприклад,

1. На початку заняття використання приємної для дитини дії, що сигналізує про початок роботи (спеціальна пісня, віршик, вітання).
2. Дихальні та релаксаційні вправи: "Море спокою", "Кулька", "Паровоз" – для зняття напруги та переходу до спокійного стану.
3. Сенсорна стимуляція (для залучення уваги): короткочасне використання яскравих, цікавих об'єктів, звуків, що привертають увагу, а потім поступове їхнє виведення, щоб увагу можна було переключити на завдання.
4. Організація простору: Забезпечення робочого місця без зайвих відволікань. Використання візуальних розкладів та таймерів (для дітей з РАС та СДУГ).

Етап 2: Розвиток обсягу та концентрації уваги- Збільшення кількості об'єктів, які дитина може одночасно сприйняти, та підвищення точності зосередження.

Наприклад,

1. Запропонувати дидактичні ігри:
 - «Знайди відмінності». (Починати з 2-3 відмінностей, поступово збільшуючи їхню кількість та складність зображень).
 - «Назви усі предмети». (Показ карток з декількома зображеннями на короткий час, потім прохання назвати всі зображені предмети. Поступове збільшення кількості предметів).
2. Запропонувати ігри з предметами:
 - «Що змінилось?» (на столі лежить кілька предметів, дитина заплющує очі, дорослий прибирає, додає або міняє місцями 1-2 предмети. Дитина має назвати зміни)
3. Використання адаптованих коректурних вправ (завдання на закреслення або обведення певних літер, цифр, фігур у ряду). Починати з малого обсягу (кілька рядків). Використовувати великий шрифт, чіткі, контрастні символи або кольорове кодування (закреслити синім "А", червоним "О"). Збільшувати час на виконання, або розбивати завдання на короткі інтервали з перервами. Підвищення складності: пошук двох видів символів одночасно.
4. Використання розмальовок (за зразком) або «Малювання по клітинках». Ці вправи вимагають уваги до деталей та зосередження на зразку.

Етап 3: Розвиток стійкості та переключення уваги. На цьому етапі збільшується тривалість зосередженості, покращується здатність переходити від одного завдання до іншого. Наприклад,

- Вправа «Слухай і роби» (виконання низки послідовних інструкцій (наприклад, "плесни 3 рази, потім тупни 2 рази, потім доторкнися до носа"). Поступове збільшення кількості дій.

- Вправа «Чотири стихії» (вимагає швидкого переключення та утримання правил). Дорослий називає "земля", "вода", "вогонь", "повітря", а дитина виконує відповідні рухи.
- Дидактичні ігри «Знайди пару» (ігри на зіставлення картинок, карток за певними ознаками).
- Збирання пазлів, мозаїки, конструктора за зразком з поступовим ускладненням візерунків.
- Використання коректурних вправ ("спочатку закреслюй всі "А", потім всі "О", потім знову "А").
- Робота за таймером: для дітей із СДУГ та РАС – короткі часові інтервали для виконання завдання (наприклад, 5 хвилин), з подальшою короткою перервою та похвалою за витримку. Поступове збільшення інтервалу.

Етап 4: Розвиток розподілу уваги. На цьому етапі мета методики навчити дитину виконувати кілька дій одночасно. Наприклад,

- «Малюємо і слухаємо» (малювання простих елементів (лінії, круги), слухаючи при цьому коротку казку або інструкції дорослого).
- «Роби як я, і називай» (дорослий показує рух і називає предмет, дитина повторює рух і називає інший предмет).
- Ігри з м'ячем (кидання м'яча, супроводжуючи його називанням слів на певну категорію ("овочі", "фрукти") або виконанням дії (наприклад, присісти, зловити)).

Етап 5: Завершальний – Рефлексія та заохочення. Підведення підсумків заняття, закріплення позитивних емоцій, мотивування. Коротке обговорення того, що вдалося, що було цікавим. Обов'язково відзначаються успіхи дитини, навіть найменші, використовуючи «жетони», «зірочки», усна похвала та використання наприклад, пісні, що символізує закінчення заняття.

Ефективність методики формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами значною мірою залежить від її гнучкості та можливості адаптації до специфічних потреб кожної категорії дітей. Тому, адаптація методики виглядає так:

- для дітей із ЗПР: відводиться більше часу на виконання завдань; частіше повторення інструкцій та завдань» велике значення відводиться наочності та маніпулятивним матеріалам; поступове збільшувати кількості завдань та їх складності.
- для дітей із СДУГ: використання коротких, динамічних вправ; часта зміна видів діяльності; обов'язково рухливі перерви; використання таймерів для структурування часу роботи; чіткі, короткі інструкції, візуальна підтримка; позитивна підтримка за зосередженість та витримку.
- для дітей з РАС: максимальна структурованість середовища та занять; обов'язкове використання візуальних розкладів, піктограм, соціальних історій; врахування сенсорних особливостей (зниження шуму, яскравості світла); інтеграція улюблених тем у завданнях; поступове переключення уваги.
- для дітей з порушеннями мовлення: акцентувати увагу на візуальних та рухових вправах, з мінімальним використанням вербальних інструкцій на початкових етапах.

2.1. Цілі та завдання методики формування навичок концентрації уваги молодших школярів з особливими освітніми потребами

Розробка та впровадження ефективної методики формування навичок концентрації уваги є першочерговим завданням для інклюзивного освітнього середовища, спрямованого на забезпечення рівних можливостей для всіх дітей. Це - глобальна мета. Існує низка методик, програм, форм роботи, які дозволяють досягти високих показників ефективності всієї системи роботи у зазначеному напрямі. [16]. Аналізуючи наукову літературу, можна виділити такі основні цілі, які переслідують методики формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами:

- Формування базових механізмів уваги: вчити дитину вибірково зосереджуватися на певному об'єкті чи завданні, ігноруючи сторонні подразники;
- Підвищення стійкості уваги: збільшення періоду, протягом якого дитина може продуктивно працювати, не відволікаючись;
- Збільшення обсягу уваги: розширення кількості інформації або об'єктів, які дитина може одночасно утримувати в полі свідомості;
- Розвиток переключення та розподілу уваги: вчити дітей швидко й ефективно переходити від одного виду діяльності до іншого, а також виконувати декілька дій одночасно;
- Формування довільної регуляції уваги: вчити дітей свідомо керувати своєю увагою, зосереджуватися за власною ініціативою, а не лише під впливом зовнішніх стимулів;
- Зниження відволікаємості та імпульсивності: усунення небажаних поведінкових проявів, що перешкоджають концентрації, вчити зосереджуватись на головному;
- Створення оптимальних умов для навчання та розвитку: допомогти дитині зосередитися на навчальному матеріалі, інструкціях педагога та власних діях, тим самим підвищити її навчальну ефективність і загальний рівень розвитку.
- Формування навичок самоконтролю: сприяти розвитку здатності до самостійного контролю за рівнем уваги та її корекції в разі необхідності.
- Підвищення мотивації до навчання: Успіхи у виконанні завдань, досягнуті завдяки покращенню концентрації уваги, підвищують впевненість дитини у власних силах, стимулюють її до подальшої навчальної діяльності та формують позитивне ставлення до школи.

Ми розуміємо, що для досягнення поставлених цілей методика формування навичок концентрації уваги повинна вирішувати низку конкретних завдань:

1. Діагностика рівня розвитку уваги: використання спеціальних методик для визначення початкового рівня концентрації уваги у дітей з особливими освітніми потребами. щоб розробити індивідуальний освітній маршрут.
2. Створення сприятливого середовища: організувати навчальний простір так, щоб мінімізувати відволікаючі фактори, та забезпечити комфортні умови для роботи (правильне освітлення, зручні меблі).
3. Розвиток основних властивостей уваги:
 - обсяг уваги: розширення кількості об'єктів, які дитина може одночасно утримувати в полі зору або сприйняття.
 - стійкість уваги: збільшення тривалості періоду зосередженості на одному об'єкті чи завданні без відволікання.
 - розподіл уваги: розвиток здатності одночасно виконувати кілька дій.
 - переключення уваги: формування вміння швидко та ефективно переходити від одного виду діяльності до іншого.
 - концентрація уваги: посилення здатності зосереджуватися на суттєвих ознаках об'єкта та відволікатися від несуттєвих.
4. Використання ігрових методів (ігри та вправи, спрямовані на розвиток уваги, що підвищує мотивацію та інтерес до навчання), наочності (схеми, таблиці, піктограми для підтримки уваги), вербальних інструкцій, систем заохочення (похвала, жетони, наклейки) для мотивації та закріплення успіхів.
5. Індивідуалізація та диференціація завдань: розробка персоналізованих програм розвитку уваги, що враховують особливості кожного учня.
6. Розвиток вольових якостей: Створення умов для докладання вольових зусиль, спрямованих на подолання труднощів у концентрації уваги.
7. Співпраця з батьками та фахівцями: залучення батьків, психологів та логопедів до процесу розвитку уваги для забезпечення комплексного підходу. Надання батькам інформації та практичних рекомендацій щодо підтримки та розвитку уваги дитини в домашніх умовах. Залучення їх до освітнього процесу та обмін інформацією про прогрес дитини.

Аналізуючи наукову літературу, ми виявили, що сучасна педагогічна практика пропонує ряд методик формування концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами, які адаптовані до їхніх потреб.

1. Методика ігрової терапії.
2. Методика «Сендплей» (гра з піском).
3. Нейропсихологічні вправи (за Лурією, Мікляєвою).
4. Технологія мнемотехніки.
5. Методика «Тренажери уваги» (комп'ютерні програми).
6. Метод «Тайм-менеджменту для дітей».
7. Метод «Кольорового кодування».

Цілі методики ігрової терапії:

- Стимулювати розвиток різних видів уваги: довільної, стійкої, вибіркової, розподіленої, переключуваної.
- Формувати здатність до зосередження на ігровому завданні в межах певного часу.
- Зниження емоційного напруження, яке заважає концентрації уваги.
- Сприяння формуванню саморегуляції в процесі гри.
- Підвищення інтересу до навчальної діяльності через гру як мотиваційний інструмент.

Завдання методики ігрової терапії:

- Розвивати здатність утримувати увагу на одному об'єкті або дії протягом певного часу.
- Тренувати переключення уваги з одного стимулу на інший у грі.
- Формувати навички помічати деталі, зміну умов, логічні зв'язки.
- Вчити дитину діяти за інструкцією та контролювати власні дії.
- Забезпечити емоційно безпечне середовище для тренування уваги.

Ігри -це ефективний засіб розвитку уваги у дітей, так як в молодшому шкільному віці гра – провідний вид діяльності. Ці методики використовують для природного розвитку концентрації уваги. Через зацікавленість та

внутрішню мотивацію дитина легше зосереджується на завданні. Вона підвищує мотивацію та залучає учнів до навчального процесу.

Методика «Сендплей» (Sandplay), або пісочна терапія це - невербальна, проєктивна методика психологічної роботи, заснованим на юнгіанському аналізі. Вона використовує пісочницю та колекцію мініатюрних фігурок для створення "вільного і захищеного простору", де як дорослий, так і дитина можуть вибудовувати свій внутрішній світ, відображати свої проблеми, конфлікти, ресурси та перспективи. Основні цілі методики «Сендплей».

Головною метою цієї методики є допомога особистості у самовираженні, самопізнанні та інтеграції внутрішнього досвіду, що сприяє глибинним психологічним змінам і цілісності.

Цілі методики «Сендплей»:

- Стимуляція самовираження та комунікації, що включає в себе безпечний простір, де можна виразити те, що важко або неможливо сформулювати словами.
- Розвиток самосвідомості та саморегуляції, що включає в себе допомогу у розумінні своїх думок, почуттів, конфліктів та пошуку шляхів їх вирішення.
- Зниження емоційного напруження та стресу, що включає в себе надання можливості «виплеснути» негативні переживання та емоції у символічній формі, що сприяє катарсису.
- Розвиток уяви та творчих здібностей. Це розвиток креативності та здатності знаходити нестандартні рішення.
- Формування ресурсного стану, що включає в себе виявлення та активація внутрішніх ресурсів для подолання труднощів.
- Гармонізація внутрішнього світу. Це сприяння балансу між свідомим та несвідомим, внутрішнім та зовнішнім світом.

Для досягнення зазначених цілей, сендплей-терапія ставить перед собою низку конкретних завдань:

- Створення довірчого та безпечного середовища тобто створення атмосфери прийняття, де відчувається захищено і вільно для самовираження.

- Забезпечення доступу до несвідомого: через процес створення пісочної картини можливість виходу образів, символів, прихованих конфліктів та емоцій з несвідомого у свідоме.
- Символізація внутрішніх станів: за допомогою елементів пісочного пейзажу та мініатюрних фігурок допомогти дитині у вираженні своїх почуттів, бажань, проблем.
- Актуалізація внутрішніх конфліктів та проблем тобто надати можливість "розглянути" та "прожити" свої внутрішні протиріччя у безпечному символічному просторі.
- Розвиток аналітичних та рефлексивних здібностей: Спонукання дитини до осмислення створених картин, що він створює, їх значень та зв'язку з власним життям.
- Розширення репертуару поведінкових реакцій: Через створення та трансформацію пісочних світів, дитина може знаходити нові способи реагування на життєві ситуації.
- Розвиток дрібної моторики та сенсорних відчуттів: Взаємодія з піском стимулює тактильні відчуття та розвиток моторики, що позитивно впливає на загальний розвиток.
- Відновлення цілісності особистості: Допомогти у відновленні зв'язків між роз'єднаними частинами "Я".

Методика нейропсихологічної корекції — це система психолого-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток та корекцію вищих психічних функцій (уваги, пам'яті, мислення, мовлення, сприйняття, довільної регуляції) шляхом гармонізації роботи мозку. В її основі лежить уявлення про пластичність мозку та можливість формування нових функціональних систем. Аналізуючи наукову літературу з цього питання, ми виділили нейропсихологічні вправи за О.Р. Лурією та нейропсихологічні вправи за Н.В. Мікляєвою.

Всі вони дотримуються таких основних принципів:

- системності: корекція однієї функції впливає на всю систему.

- заміщення: у разі стійкого дефекту однієї функції можливе формування компенсаторних стратегій.

- програмованого навчання: поетапне, послідовне формування навичок.

Типові нейропсихологічні вправи за Лурією та їх цілі:

1. Рухові вправи: Спрямовані на розвиток м'язового відчуття, координації рухів, переключення та автоматизації рухових програм.

- «Кулак-ребро-долоня»: Послідовне виконання трьох положень кисті руки (кулак, ребро долоні, розкрита долоня) спочатку однією рукою, потім іншою, потім обома одночасно або послідовно (одна рука виконує "кулак", інша "ребро" тощо).

Ціль: Розвиток послідовності рухів, саморегуляції, міжпівкульної взаємодії.

- «Вухо-ніс»: Одночасно торкнутися лівою рукою до кінчика носа, а правою – до лівого вуха; потім змінити положення рук.

Ціль: Розвиток координації, переключення уваги, міжпівкульної взаємодії, контролю за виконанням рухів.

- «Дзеркальне малювання»: Малювання обома руками одночасно симетричних малюнків або виконання дзеркальних рухів.

Ціль: Розвиток міжпівкульної взаємодії, просторового сприйняття, синхронізації рухів.

2. Графічні вправи: Спрямовані на розвиток просторового мислення, зорово-моторної координації, графо-моторних навичок.

- «Графічні диктанти»: За інструкцією дорослого (наприклад, "одна клітинка вгору, дві вправо, одна вниз") дитина малює лінію, не відриваючи олівця.

Ціль: Розвиток просторових уявлень, слухової уваги, довільної регуляції, дрібної моторики.

- Копіювання фігур, повторення візерунків: Копіювання складних геометричних фігур, візерунків.

Ціль: Розвиток зорово-моторної координації, просторового праксису, сприйняття форми.

3. Вправи на розвиток уваги та пам'яті:

- «Запам'ятай і повтори ряд слів або цифр»: Послідовне відтворення ряду стимулів.

Ціль: Розвиток слухової/зорової пам'яті, обсягу та стійкості уваги.

- «Коректурні проби»: Знаходження певних символів серед інших на бланку.

Ціль: Розвиток концентрації, обсягу та стійкості уваги.

Нейропсихологічні вправи за Н.В. Мікляєвою.

1. Вправи на розвиток міжпівкульної взаємодії та синхронізації: Часто повторюють або адаптують вправи Лурії, але з більш ігровим та доступним для дітей формулюванням.

- «Перехресні рухи»: Одночасні рухи правою рукою і лівою ногою, потім лівою рукою і правою ногою. Можна ускладнювати, додаючи мовленнєвий супровід.

Ціль: Активізація міжпівкульної взаємодії, координації рухів, подолання.

- «Кільце»: Послідовне торкання великого пальця з усіма іншими пальцями на одній руці, потім на іншій, потім одночасно на обох руках.

Ціль: Розвиток дрібної моторики.

2. Вправи на розвиток просторових уявлень та схеми тіла:

- «Орієнтування на аркуші»: Виконання завдань типу "намалюй коло у верхньому правому куті", "постав крапку посередині аркуша".

Ціль: Розвиток просторового аналізу, зорово-просторового гнозису.

3. Дихальні вправи та вправи на релаксацію: Допомагають нормалізувати тонус, покращити мозковий кровообіг, знизити тривожність.

- «Подих животом»: Дитина кладе руку на живіт і вчиться дихати так, щоб рука піднімалася і опускалася.

Ціль: Нормалізація дихання, зняття напруги, покращення концентрації.

- «Задууй свічку»: Імітація задування свічки різної товщини (різної сили видиху).

Ціль: Розвиток сили дихання, що впливає на мовлення та тонус.

4. Вправи на розвиток слухо-моторної координації та ритму:

- «Відстукай ритм»: Повторення заданого ритму долонями, ногами або паличками.

Ціль: Розвиток слухової уваги, пам'яті, почуття ритму, довільної регуляції рухів.

Використовуючи в роботі з молодшими школярами з особливими освітніми потребами методику «Нейропсихологічні вправи» потрібно дотримуватись основних принципів:

Індивідуалізація: Вони мають бути адаптовані до індивідуальних можливостей та потреб дитини.

Поступовість: Від простих до складних, з поступовим ускладненням.

Систематичність: Регулярне виконання вправ для досягнення стійкого ефекту.

Ігрова форма: Перетворення вправ на гру підвищує мотивацію.

Позитивне підкріплення: Заохочення та похвала за зусилля, незалежно від результату.

Комплексний підхід: Поєднання нейропсихологічних вправ з іншими корекційно-розвивальними методиками (ігрова терапія, пісочна терапія, арт-терапія, логопедичні заняття).

Нейропсихологічні вправи є важливим компонентом корекційної роботи, що допомагає дітям з особливими освітніми потребами розвинути необхідні психічні функції, покращити адаптацію та успішність у навчанні.

Методика «Мнемотехніка» (мистецтво запам'ятовування) — це сукупність прийомів та методів, що полегшують запам'ятовування інформації та збільшують обсяг пам'яті за рахунок утворення штучних асоціацій. Вона ґрунтується на використанні візуальних, аудіальних та кінестетичних образів,

що дозволяє перетворити абстрактну інформацію на більш доступну для мозку форму.

Головна мета цієї методики - оптимізація процесів запам'ятовування, зберігання та відтворення інформації, яка відбувається шляхом використання ефективних, асоційованих зв'язків. Це дозволяє підвищити продуктивність пам'яті, особливо для великих обсягів даних.

Конкретніші цілі включають:

- Збільшення обсягу та швидкості запам'ятовування.
- Підвищення якості зберігання інформації.
- Полегшення процесу відтворення інформації.
- Розвиток когнітивних здібностей (уваги, уяви, асоціативного мислення).
- Формування позитивного ставлення до навчання та пізнавальної діяльності.

Для досягнення зазначених цілей, перед методикою «Мнемотехніка» стоять конкретні завдання, які реалізуються через застосування спеціальних прийомів:

- Перетворення абстрактної інформації в образну (навчити трансформувати складну, не пов'язану між собою інформацію. Наприклад, дати, числа, імена, терміни) у яскраві, конкретні образи та сюжети, які легше запам'ятовуються).
- Створення міцних асоціативних зв'язків (сформувати стійкі асоціації між елементами, що запам'ятовуються, використовуючи різні сенсорні модальності (візуальні, кінестетичні, аудіальні).
- Структурування та систематизація інформації (допомогти організувати інформацію в логічні або псевдологічні структури. Наприклад, метод локацій, палац пам'яті, що полегшує доступ до неї).
- Використання допоміжних технік для запам'ятовування (навчити користуватися різними мнемонічними прийомами, такими як: метод асоціацій-створення незвичайних та яскравих зв'язків між поняттями, словами; метод місць (Локусів/Палац пам'яті)-асоціація інформації з певними

місцями у знайомому просторі; римовані підказки-використання рим та віршів для запам'ятовування послідовностей; акроніми та акровірші-створення фраз або слів, де перші літери відповідають словам, що запам'ятовуються; метод прив'язки-асоціація інформації з певними опорними словами або цифрами.

- Регулярне тренування та практика (сприяти систематичному використанню мнемонічних прийомів для формування стійких навичок та автоматизації процесу запам'ятовування).

Мнемотехніка є особливо цінною для молодших школярів, оскільки їхнє мислення ще є конкретно-образним, і створення яскравих уявлень є для них природним. Для дітей з особливими освітніми потребами мнемотехнічні прийоми можуть стати важливим інструментом компенсації труднощів із запам'ятовуванням, сприяючи їхній успішній адаптації в навчальному процесі.

Методика «Тренажери уваги» — це сучасний підхід до розвитку та корекції уваги, що базується на використанні спеціально розроблених комп'ютерних програм, ігор або мобільних додатків. Ці програми пропонують інтерактивні завдання, які цілеспрямовано тренують різні аспекти уваги: концентрацію, стійкість, обсяг, переключення та розподіл. Вони часто адаптуються до індивідуального рівня користувача та надають зворотний зв'язок щодо ефективності виконання.

Головна мета використання комп'ютерних тренажерів уваги це-цілеспрямований, систематичний та мотиваційний розвиток всіх властивостей уваги для покращення когнітивних функцій та підвищення успішності у навчальній та повсякденній діяльності.

Конкретніші цілі:

- Цілеспрямоване покращення ключових властивостей уваги: розвиток концентрації, стійкості, обсягу, переключення та розподілу уваги.
- Підвищення ефективності обробки інформації: точність сприйняття, аналіз та синтез інформації, яка надходить.
- Формування навичок саморегуляції та самоконтролю: навчити усвідомлювати та аналізувати свої помилки, коригувати свою діяльність.

- Підвищення мотивації до корекційно-розвивальної роботи: завдяки ігровому формату, яскравим візуальним ефектам, системі винагород та прогресу, тренажери роблять процес тренування уваги більш захопливим та менш рутинним, що є особливо важливим для дітей, зокрема з особливими освітніми потребами, які можуть швидко втрачати інтерес.
- Створення адаптивного та індивідуалізованого навчального середовища: підлаштування складності завдань під можливості дитини та дозвіл працювати у власному темпі без тиску.

Для досягнення зазначених цілей, методика «Тренажери уваги» виконує низку конкретних завдань:

- Тренування вибіркової уваги.
- Розвиток стійкості уваги.
- Збільшення обсягу уваги.
- Покращення переключення уваги.
- Розвиток розподілу уваги.
- Надання об'єктивного зворотного зв'язку.
- Забезпечення мультисенсорного залучення.

Цілі та завдання методики «Тренажери уваги» роблять її цінним доповненням до традиційних методів корекційно-розвивальної роботи, особливо у контексті інклюзивної освіти для молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Методика «Тайм-менеджмент» — це сукупність технік та інструментів, спрямованих на ефективне використання часу для досягнення цілей. Адаптація цих принципів для дітей фокусується на формуванні у них навичок планування, організації, розстановки пріоритетів та самоконтролю. Це допомагає дітям стати більш відповідальними, самостійними та успішними у навчанні та повсякденному житті.

Головна мета методики «Тайм-менеджмент для дітей» полягає у формуванні стійких навичок ефективного управління власним часом, що

сприяє розвитку самодисципліни, відповідальності та підвищенню успішності у всіх сферах життя дитини.

Конкретніші цілі включають:

- Формування навичок планування та організації: навчити дітей розбивати великі завдання на менші кроки, визначати послідовність дій та розподіляти час на виконання різних активностей (навчання, відпочинок, домашні обов'язки).
- Зниження стресу та тривожності: навчити дітей чітко розуміти свої завдання, зменшити відчуття хаосу та невизначеності, що часто є причиною стресу та тривоги у дітей.
- Розвиток навичок пріоритизації: навчити дітей розрізняти виділяти головне та не відволікатися на другорядне.

Для досягнення зазначених цілей, методика «Тайм-менеджмент для дітей» реалізує низку конкретних завдань через практичні інструменти та техніки:

- Навчання ведення щоденників та розкладів.
- Формування звички ставити цілі.
- Використання таймерів та хронометражу.
- Розвиток навичок делегування та прохання про допомогу.
- Навчання боротьби з відволікаючими факторами.
- Впровадження системи заохочень та зворотного зв'язку.
- Навчання відпочинку та «перезавантаження».

Застосування тайм-менеджменту для дітей є особливо актуальним для молодших школярів з особливими освітніми потребами. Для них, через можливі труднощі з увагою, самоорганізацією та імпульсивністю, чітка структура та візуальні підказки в управлінні часом можуть стати потужним інструментом для підвищення академічної успішності та загальної адаптації.

Методика «Кольорового кодування» — це педагогічний та корекційний підхід, що використовує різні кольори для систематизації, виділення та організації інформації або простору. Його мета полягає у покращенні

сприйняття, запам'ятовування, розрізнення та структурування даних, а також у спрощенні навігації та самоорганізації. Цей метод особливо ефективний для візуальних учнів, а також для дітей з особливими освітніми потребами, які можуть мати труднощі з увагою, організацією або вербальною обробкою інформації.

Головна мета методики «Кольорового кодування» полягає у візуальній структуризації та диференціації інформації або об'єктів для покращення її сприйняття, обробки та подальшого використання, що сприяє підвищенню ефективності навчання та повсякденної діяльності.

Конкретніші цілі включають:

- Покращення візуального сприйняття та диференціації: зробити інформацію більш наочною та легкою для розрізнення, виділяючи ключові елементи або категорії за допомогою кольору.
- Стимулювання уваги та концентрації: привернути та утримати увагу на важливих деталях, категоріях або інструкціях, оскільки кольори є потужними візуальними магнітами.
- Полегшення запам'ятовування та відтворення інформації: створити додаткові асоціативні зв'язки (колір-інформація), які спрощують кодування інформації в пам'яті та її подальше відтворення.
- Сприяння самоорганізації та незалежності: допомогти дітям легше структурувати свій простір, матеріали, розклади, що веде до підвищення самостійності.
- Зниження когнітивного навантаження: зменшити обсяг інформації, яку необхідно обробити мозку, за рахунок швидкого візуального розпізнавання категорій або інструкцій.

Для досягнення зазначених цілей, методика «Кольорового кодування» реалізує низку конкретних завдань через практичні застосування:

- Виділення та групування інформації: використання кольорів для виділення заголовків, ключових слів, різних частин тексту, або для групування схожих об'єктів.

- Структуризація розкладів та планів: застосування кольорів для позначення різних видів діяльності, уроків, часу доби або днів тижня у візуальних розкладах.
- Організація простору та матеріалів: використання кольорових маркувань для ящиків, полиць, контейнерів або навчальних матеріалів, щоб дитина могла легко знайти потрібну річ та повернути її на місце.
- Візуалізація правил та інструкцій: позначення правил або етапів виконання завдань різними кольорами, роблячи їх більш зрозумілими та легко сприйнятими.
- Підтримка навчання з певними труднощами: адаптувати навчальні матеріали для дітей з дислексією (наприклад, кольорові фільтри для читання), СДУГ (для кращої організації та концентрації), РАС (для передбачуваності та візуальної структури).
- Розвиток класифікації та сортування: використання кольору як для сортування об'єктів, що сприяє розвитку логічного мислення та категоризації.

Методика «Кольорового кодування» є простим у застосуванні, але надзвичайно ефективним інструментом, який може значно покращити навчальний процес та повсякденне життя дітей, особливо тих, хто потребує додаткової візуальної підтримки та структури.

Як ми побачили кожен блок корекційних вправ спрямовані на розвиток конкретних аспектів уваги.

Ефективність від використання тієї чи іншої методики значною мірою залежить від її адаптації до конкретних потреб кожної категорії дітей з особливими освітніми потребами. Наприклад, для дітей з розладами аутистичного спектру ефективним є використання візуального розкладу та чітких інструкцій; забезпечення структурованого середовища з мінімальною кількістю відволікаючих факторів; залучення до вправ, що відповідають їхнім інтересам (наприклад, спеціальні інтереси) та використання соціальних історій для пояснення важливості уваги.

Для дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ) ефективним є використання в роботі коротких, частих завдань з частими перервами; активні ігри та рухові вправи для скидання зайвої енергії; використання системи жетонів або візуальних нагадувань; розділення складних завдань на менші кроки.

Для дітей з інтелектуальними порушеннями ефективним в роботі є повторення матеріалу та вправ; використання наочних посібників, конкретних прикладів; спрощення інструкцій, поділ завдань на дрібні етапи; збільшити час на виконання завдань. Сучасні технології, такі як віртуальна реальність (VR) та технології відстеження погляду (eye-tracking), можуть бути ефективними інструментами для розвитку уваги у таких дітей. Дослідження показали, що використання VR-додатків може покращити візуальні навички уваги у таких дітей.

Для дітей з порушеннями мовлення ефективним в роботі є підбір завдань, де учні повинні зосереджуватися на невербальних вправах; використовування картинок, жестів, міміки для підтримки розуміння; використовувати ігри зі звуками, ритмами для розвитку слухової уваги.

Розвиток концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами є важливим аспектом інклюзивної освіти. Використання різних методик, корекційних вправ на розвиток сенсорної та довільної уваги та сучасних технологій сприяє покращенню уваги та загального розвитку дітей. Важливо забезпечити індивідуальний підхід, систематичність та цілеспрямованість, що сприяє не лише покращенню навчальних результатів, а й загальному розвитку дитини та впевненості у власних силах.

2.2. Методи та технології методики формування навичок концентрації уваги молодших школярів з особливими освітніми потребами

Впровадження інклюзивної моделі освіти, враховуючи особливості навчальних потреб молодших школярів з особливими освітніми потребами, спонукає педагогів модифікувати (внесення змін до змісту й понятійної сутності предмета) та адаптувати (зміни, що не передбачають суттєвих змін змісту) програму та навчально-методичний матеріал для уроку. Він має містити можливості для задоволення різноманітних освітніх потреб. Багато дослідників вивчали це питання. Вони проаналізували залежність ефективності інклюзивного навчання від того, наскільки в освітньому процесі враховуються індивідуальні освітні потреби дитини [Madden and Slavin, 1983; Strickland and Turnbull, 1990]; якою мірою здійснюється адаптація та модифікація стандартної навчальної програми, ретельне і систематичне структурування визначених навчальних цілей [Madden and Slavin, 1983; Strickland and Turnbull, 1990; Cheney and Demchak, 1996; Department of Education Victoria, 1998]. На їх думку при викладанні потрібно використовувати методики, що орієнтуються на сильні сторони учня, його інтереси, уміння, навички, рівень підготовленості та можливості їх формування в умовах інклюзивного навчального середовища [Gartin, Murdick, Imbeau and Perner, 2002]. Перед педагогами ставиться завдання адаптувати навчальний процес таким чином, щоб усі діти мали можливість набути знання, уміння і навички. Отже, методика по формуванню концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами передбачає визначення конкретних освітніх цілей, адаптацію або модифікацію навчальної програми та реалізацію її в індивідуальній навчальній програмі учня з особливими освітніми потребами.

Для роботи по формуванню навичок концентрації уваги вчитель в інклюзивному класі, використовуються допоміжні навчальні технології, методики або адаптовані чи модифіковані елементи технологій та методик залежно від потреб і навчальних можливостей учнів. Наприклад, учням із розладами аутистичного спектра потрібна адаптація навчальної програми, враховуючи їх особливості: комунікація, соціальна взаємодія, поведінка.

Різними шляхами вони можуть отримувати знання: інформація повідомляється вчителем; подається вчителем та колективно обговорюється; учням пропонуються навчальні завдання, виконання яких можливе за застосування різних способів сприйняття (візуального, аудіального, кінестетичного). Різноманітність способів, якими учні отримують знання враховує можливості й інтереси усіх учнів у класі, підвищує рівень мотивації до навчання, розвиток уваги. Також різними способами учні можуть демонструвати набуті знання, уміння та навички.

У спеціальній літературі зазначено, що сучасна педагогіка та психологія пропонують широкий спектр методів та технологій, які можна класифікувати як традиційні та інноваційні.

1. Традиційні (класичні) методи

Вони базуються на базових принципах розвитку психічних процесів і є фундаментом корекційної роботи по формуванню навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами. До них відносяться:

- дидактичні ігри та вправи тому, що ігровий формат найбільш природний та ефективний для дітей молодшого шкільного віку, особливо з особливими освітніми потребами. Використовуючи в роботі з такими дітьми дидактичні ігри слід адаптувати їх під дітей: спрощувати правила ігор; зменшувати обсяг матеріалу; використовувати яскраві, великі зображення; тактильні матеріали; додатковий час та індивідуальна допомога.
- наочність та візуальна підтримка (використання в роботі картинок, схем, піктограм, кольорових позначок дуже допомагає дітям зосередитися на інформації та завданнях). Це можуть бути покрокові інструкції у малюнках, візуальні розклади уроків, маркування різними кольорами важливих елементів на дошці або у тексті. Допомагає уникнути сенсорного перевантаження.
- словесні методи та чіткі інструкції (чіткі, короткі, покрокові інструкції; повторення інструкцій різними способами: жести, проговорювання, візуалізація; використання таких слів, як «Увага!», «Слухай уважно». Але ж

спочатку потрібно перевірити розуміння інструкції дитиною (попросити дитину повторити або показати); використовувати малу кількість слів.

- організація режиму дня та робочого місця та режиму дня (використання таймерів, ширм, візуальних розкладів для дотримання чіткого розкладу дня та мінімум відволікаючих факторів на робочому місці (сторонні предмети, зайві шуми); регулярні перерви;
- рухливі ігри та фізичні вправи: гарно знімають напругу та активізують увагу. Використовуючи їх в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, потрібно адаптувати рухи до фізичних можливостей дитини, кількість учасників гри значно менша, акцентувати увагу на індивідуальному успіху дітей.
- використання практичних завдань. Практичні завдання можуть бути дуже ефективними для навчання дітей з аутизмом. Вони допомагають дітям краще зрозуміти матеріал і застосувати його на практиці. При цьому покращується увага. А вчитель використовує творчі, проблемні завдання, вирішуючи які, учні повинні міркувати.

2. Інноваційні технології

Опираючись на сучасні наукові джерела, ми бачимо, що ці технології активно впроваджуються в освітній процес і пропонують нові можливості для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. До них відносяться:

- інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ): комп'ютерні програми та мобільні додатки. Зараз існує багато розвивальних ігор та програм, спрямованих на тренування уваги, пам'яті, логічного мислення (наприклад, спеціалізовані програми для дітей з дислексією, СДУГ, ігри на кшталт "Пошук предметів", "Пазли", "Розфарбовки за номерами", "Мозаїка").
- інтерактивні дошки: Дозволяють використовувати візуальний, аудіальний та кінестетичний канали сприйняття одночасно, роблячи завдання більш привабливими та інтерактивними.

Завдяки інноваційним технологіям є можливість індивідуалізації завдань (рівень складності, темп), існує миттєвий зворотний зв'язок та мультисенсорне

представлення інформації. Комп'ютери та інші технології можуть бути дуже ефективними для навчання дітей з аутизмом.

- арт-терапевтичні методи (використання мистецтва, як засобу розвитку та корекції). Наприклад, малювання (обведення по контуру, графічні диктанти, розфарбовки дрібних деталей), ліплення, аплікація, музика (вправи на відтворення ритму, розрізнення звуків). Використання цих технологій допомагають розвинути дрібну моторику, а це пов'язано з розвитком уваги; зняти емоційну напругу; формують посидючість та концентрацію на завданнях.
- сенсорна інтеграція-це комплекс вправ, які спрямовані на покращення обробки мозком сенсорної інформації, а це впливає на концентрацію. Наприклад, вправи з різними текстурами, звукові та світлові стимуляції (сенсорні кімнати), використання обтяжувальних жилетів або ковдр, батути, гойдалки. Цей комплекс вправ ефективен особливо для дітей з СДУГ, РАС та сенсорними дисфункціями.
- системи альтернативної та допоміжної комунікації (АДК). Наприклад, візуальні дошки з піктограмами, PECS сприяють концентрації уваги, оскільки знижує фрустрацію від неможливості виразити себе, а це часто відволікає дитину.
- тьюторський супровід. Індивідуальна підтримка тьютора допомагає дитині з ООП адаптуватися до навчального процесу, зосереджуватися на завданні, слідувати інструкціям, долати труднощі. Тьютор може використовувати різноманітні методи та технології, пристосовуючи їх для кожної дитини.

Всі зазначені методи та технології повинні дотримуватися принципів:

1. Індивідуалізації. Кожен метод має бути адаптований до індивідуальних особливостей дитини.
2. Систематичності. Заняття та вправи повинні проходити регулярно. Це є основою для формування стійких навичок.
3. Поступовості. Завдання повинні йти від простого до складного.

4. Мотиваційності. Використання ігрових елементів, заохочень, позитивного підкріплення.
5. Комплексного підходу. Залучення різних методів та взаємодія фахівців (психолог, дефектолог, логопед, педагог) та батьків.
6. Створення сприятливого середовища. Структурованість, передбачуваність, мінімум відволікаючих факторів.

Плануючи уроки та готуючи конспекти, вчитель визначає корекційну мету кожного уроку для учнів з особливими потребами, адаптуючи її та дидактичні матеріали до уроку, враховуючи індивідуальні особливості учнів. Для них така адаптація виглядає у зменшенні обсягу та спрощенні характеру матеріалу.

З урахуванням специфіки порушення добираються види наочності. Для учнів з особливими освітніми потребамими наочність має бути конкретною, без абстрактних зображень і деталей, що відволікають від сприймання головного. Процес навчання уповільнюється та навчальний матеріал надається учням частинами з урахуванням уповільненості сприйняття вербальної інформації та надається більше часу для обдумування відповіді.

Через обмеженість або недосконалість сприйняття виникає необхідність повторювати навчальний матеріал. При цьому слід використовувати варіативність повторення для запам'ятовування.

З метою запобігання втомлюваності, підтримувати їх працездатність та активізувати пізнавальну діяльність учнів, потрібно:

- переключення на інший вид діяльності;
- під час уроку використовувати цікаві факти та приклади;
- емоційний тон;
- використання на уроці хвилин відпочинку;
- створювати ситуації успіху.

Емоційний настрій педагога теж має велике значення для активності школярів. Іноді учні з особливими потребами не вірять у свої можливості, вони

пасивні, тому позитивні емоції педагога, оптимістична налаштованість стимулюють активність учнів та їх діяльність.

Для успішного формування уваги учнів молодших класів із особливими освітніми потребами, підвищення ефективності корекційно-педагогічного процесу необхідно спеціально організований та корекційно-спрямований навчальний процес з розробкою та впровадженням педагогічних технологій, тобто інноваційний підхід до навчального процесу. Для цього ефективним є поєднання різних методів навчання, а саме, використання не простої комбінації методів, а спеціальної педагогічної технології навчання дітей з особливими освітніми потребами. Доцільним є використання педагогічних технологій корекційно-розвивального навчання, що визначаються як спеціально обумовлена педагогічна система, спрямована на досягнення певної корекційної мети шляхом впровадження в практику різноманітних корекційних форм та методів навчання, що створюватимуть спеціальне дидактичне середовище, яке забезпечує врахування індивідуальних особливостей дітей з порушеннями розумового розвитку[Н.М.Бабиц «Формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту» дис. канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2016; Н.Г.Пахомова «Методологічні основи та структурні компоненти педагогічних технологій корекційної роботи». Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010].

Сучасний вчитель повинен володіти сучасними методами навчання в рамках інноваційної інклюзивної освіти. Відповідно до рівня зрілості учнів, цілей уроку та обсягу навчального матеріалу, визначеного державними стандартами освіти, планувати свої уроки, при цьому комбінуючи методи та технології методики. Комбінування інноваційних технологій дуже важливо для вчителя. Комбінуючи, адаптуючи їх відповідно до своїх переваг, цілей,

завдань і навичок у рамках інноваційної інклюзивної освіти, він вільно та впевнено відчуває себе.

Успішна інтеграція цих методів та технологій дозволяє не лише покращити концентрацію уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами, а й сприяє їхній загальній адаптації та успішності в освітньому процесі.

Висновки до розділу 2

Формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами-це ключовий аспект їхнього успішного навчання та соціалізації. Проведене дослідження та аналіз існуючих методик дозволяють зробити низку важливих висновків.

По-перше, індивідуальний підхід є основоположним. Кожна дитина з особливими освітніми потребами унікальна, має свої особливості розвитку, сильні та слабкі сторони. Тому методики формування концентрації уваги мають бути адаптовані до її індивідуальних потреб, можливостей та зони найближчого розвитку. Це включає в себе використання різноманітних дидактичних матеріалів, ігрових елементів, а також варіативність завдань за рівнем складності.

По-друге, комплексний характер корекційно-розвивальної роботи є надзвичайно важливим. Формування концентрації уваги не може бути ізольованим процесом. Воно повинно інтегруватися в загальну систему навчання і виховання, включаючи розвиток інших пізнавальних процесів (пам'яті, мислення, сприйняття), мовлення, а також соціально-комунікативних навичок. Використання міждисциплінарного підходу, що залучає педагогів, психологів, логопедів та інших фахівців, значно підвищує ефективність роботи.

По-третє, системність і послідовність у застосуванні методик забезпечують стабільний прогрес. Короткострокові або фрагментарні втручання дають мінімальний ефект. Натомість, регулярні заняття, що

ґрунтуються на чітко визначеній програмі з поступовим ускладненням завдань, сприяють формуванню стійких навичок концентрації уваги. Важливо також враховувати зміну активності та відпочинку, щоб запобігти перевтомі та підтримувати інтерес дитини.

По-четверте, використання спеціалізованих технік та ігор є ефективним інструментом. До таких технік належать дихальні вправи, ігри на розвиток зорової та слухової уваги ("Знайди відмінності", "Що змінилося?", "Повтори за мною"), вправи на переключення уваги, робота з піктограмами, мнемотехніки. Ігрова форма навчання робить процес цікавим та мотивуючим для молодших школярів, що особливо важливо для дітей з особливими освітніми потребами.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ УВАГИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

3.1. Результати використання в роботі ігрової діяльності та корекційних вправ

Аналіз спеціальної психолого-педагогічної, загальної показав, що у початкових класах загальноосвітньої школи відбувається інтенсивний розвиток інтелектуальної діяльності учнів, її довільних форм. Формування уваги займає особливе місце в цьому процесі. Це відображається в ефективному навчанні школярів з особливими освітніми потребами, засвоєння ними умінь, знань і навичок.

Працюючи у школі, я зіткнулася з такою проблемою: в перший клас, де я працюю, прийшов учень Давід Б., який погано та несміливо розмовляв, вимовляв слова та фрази, але не використовував їх, щоб попросити що-небудь. Боявся учнів та педагогів. При розмові з ним можна було встановити зоровий контакт, але він не використовував його для спілкування. Наприклад, на прохання вчителя підняти вгору зошит та показати його, він вказував на зошит, але водночас не переводив погляд на вчителя та не виконував його прохання. Не проявляв бажання в спілкуванні. Свій протест виказував тільки криками. Не міг залишатися в класі без мами більше кількох хвилин. Але реагував на своє ім'я, коли звали його, щоб привернути увагу. На перервах віддавав перевагу грати тільки з мамою, не граючи з однолітками та не повторював за ними дії. Під час уроків не проявляв інтересу. Взагалі в нього знижена цікавість до всього, що його оточувало, що відбувалося навколо. Спілкуючись з учнем більше, стала помічати, що він має труднощі із залученням в спільну увагу. Він не міг зосередитися на певних завданнях або ситуаціях, часто швидко втрачав інтерес(слухання матеріалу уроку, який

давав вчитель, письмові роботи в зошитах). Не міг утримувати увагу протягом певного часу. Він не розумів та не міг виконати завдання, які надавав вчитель. Вони здавалися йому дуже складними. Це в свою чергу визивало в ньому агресію та заперечення всього, що супроводжувалося криками, киданням шкільного приладдя. Але при цьому йому дуже подобалися уроки мистецтва, особливо малювання. Малював він із задоволенням яскраві великі малюнки, на яких можна було зрозуміти, що він намалював. Давід потребує постійної підтримки та нагляду. Увагу учень концентрувати не міг. На основі цього я зробила висновки, що в учня труднощі з концентрацією уваги.

Протягом 2024-2025 навчального року я проводила роботу з учнем, враховуючи його індивідуальні особливості. Основним завданням була розробка та апробація методики ігрової терапії та корекційних вправ, які включали спеціальну побудову всього педагогічного процесу, спрямованого на формування концентрації уваги в учня із особливими освітніми потребами. При цьому враховуючи рівень сформованості властивостей уваги в учня з особливими освітніми потребами, особливості та можливості їх розвитку; використання діючих прийомів та засобів. Ми виходили з того, що ефективність формування уваги в учня молодших класів із особливими освітніми потребами забезпечується завдяки впровадженню інноваційного підходу. Для цього потрібно організувати спеціальний корекційно-спрямований навчальний процес, де розробка та впровадження методики та корекційних вправ сприятиме досягненню поставленої мети.

Отже, корекційно-спрямований навчальний процес, при якому не лише засвоюються знання, вміння та навички, необхідних для життєдіяльності, а й відбувається формування уваги в учня з особливими освітніми потребами. На нашу думку, для цього, ефективно поєднати ігрову методику з корекційно-розвивальними вправами.

Цілі, які ми переслідували, використовуючи ігрову методику:

1. Формування стійкості уваги;

2. Формування переключення уваги;

3. Формування розподілу уваги.

Використання цієї методики та корекційно-розвивальних вправ покаже нам формування властивостей уваги, розкриє зміст роботи з учням з особливими освітніми потребами та визначить шляхи практичної реалізації методики в процесі навчання. Аналізуючи спеціальну та загальну психолого-педагогічну літературу та використовуючи ігрову методику ми дотримувались основних принципів в роботі з молодшими школярами з особливими освітніми потребами. Це-науковість та доступність навчання, враховуючи пізнавальні можливості учня (адаптація навчальної програми та навчального середовища; яскрава, кольорова наочність та різні способи подачі навчального матеріалу; використання звукових сигналів. Вся робота проводилась з урахуванням диференційованого (для кожного уроку підбирались необхідні методи, прийоми та форми організації в залежності від рівня сформованості уваги на даний час) та індивідуального підходу.

Таким чином, плануючи роботу по формуванню концентрації уваги в учня з особливими освітніми потребами, ми виходили з того, що розвиток уваги відбувається в навчальній діяльності (на уроках). Її ефективність буде вище, коли правильно підібрані методичні прийоми, з урахуванням особливостей та можливостей таких учнів. Особливу увагу ми відводили на добір прийомів роботи, згідно типу уроку. Якщо мета уроку: формування нових знань, навичок та умінь доцільно було використовувати в роботі такі дидактичні ігри: «Що змінилося?», «Чарівна скринька», «Інтерв'ю», «Склади слово», «Загадковий мішечок», «Закінчи речення» та конструктори. Для систематизації та узагальнення знань використовували в роботі такі дидактичні ігри: «Словесні асоціації», «Опиши картинку», «Загадки та головоломки», «Гра в рими», «Знайди пару», «Лего» та його варіації. Для перевірки застосування знань, умінь і навичок доцільно використовувати такі дидактичні ігри: «Запам'ятай послідовність», «Озирнись навколо», «Заборонений рух» та настільні ігри. На нашу думку, завдяки різноманітності

змісту уроків ми можемо застосовувати різні корекційні прийоми та методи формування уваги і учня.

Для роботи з Давідом я вибрала методiku ігрової терапії тому що ігри, які використовують в інклюзивній освіті, доступні, враховують різноманітність та індивідуальність учнівських потреб. Завдяки грі діти з особливими освітніми потребами відчувати себе рівноправними учасниками освітнього процесу. Граючись, учень зосереджується, концентрує увагу та при цьому навчається, здобуває нові знання, закріплює вже вивчене.

З початку навчання ми використовували підготовчі вправи, щоб привчати учня зосереджуватися, настроюватися на урок, привчати сидіти на місці, звертати увагу на вчителя, та вміння слідувати розкладом. Для цього використовувала віршик-вітання, що сигналізувало про початок уроку.

Для активізації уваги учня на сприйняття нового матеріалу використовували такі дидактичні вправи «Повтори рухи», «Не пропусти слово» та інші. Вступні вправи, які включають учня в навчальний процес: «Слухай команди», «Запам'ятай послідовність» та інші. На цьому етапі уроку основною метою є підвищення рівня стійкості, переключення та розподілу уваги.

Для використання засвоєних знань використовували такі дидактичні вправи: «Від найбільшого до найменшого», «Знайди і викресли», «Визнач напрямок» та інші. Основна мета їх - підвищення рівня стійкості, розподілу та переключення уваги.

Для перевірки рівня засвоєння знань учнем використовували такі дидактичні вправи, як : «Виправ мою помилку», «Знайди помилку художника» та інші. Використовувався таймер для встановлення чітких часових рамок при виконанні завдань. Він допомагає дисциплінувати увагу.

Кожна вправа була побудована так: назва, мета, обладнання, наочна та словесна інструкція для виконання та диференційовані рівні допомоги. Всі зазначені вправи допомагали на уроках формувати різні властивості уваги тому, що вони адаптовувалися до можливостей учня з особливими освітніми

потребами. Кожна вправа доповнювала попередні знання, розширювала та закріплювала їх. Всі вправи добиралися згідно теми та змісту уроку. Це додатково закріплювало матеріал уроку та сприяло повторенню нового матеріалу, підвищувало рівень сформованості стійкості уваги в учня з особливими освітніми потребами. Щоб уникнути механічного виконання завдань ми використовували різні види вправ. Такий прийом допомагає вчителю формувати в учня вміння застосовувати отримані навички.

Отже, використовуючи в роботі з учнем ігрову методику формування навичок концентрації уваги, ми дотримувалися таких принципів:

- робота проводилась системно, послідовно;
- дидактичний матеріал підбирався з урахуванням підвищення рівня складності завдань (диференціацію) з урахуванням індивідуальних особливостей учня;
- використовували словесні, наочні інструкції та зразки роботи;
- похвала, навіть за маленькі, досягнення стимулювали активності учня, бажання самостійно виконувати завдання та контролювати правильність виконання завдань. Для цього ми використовували смайлики, жетони.

В журналі спостережень за учнем регулярно велись записи, де об'єктивно фіксувались навчальні результати, поведінка, емоційний стан та загальна динаміка розвитку учня.

Аналізуючи роботу з учнем протягом навчального року за результатами спостережень в журналі, ми зафіксували позитивну динаміку розвитку властивостей уваги в учня.

Підвищився рівень стійкості уваги. Учень став довше зосереджуватись при виконанні завдань, не відволікаючись на зовнішні подразники, легше переключається з одного завдання на інше, при цьому не втрачаючи концентрації уваги. Може значно довше часу працювати самостійно, без нагадувань. В зовнішній поведінці учня зменшилась тривожність та, роздратованість. Іноді став проявляти інтерес до навчання. Важливим досягненням було то, що учень самостійно пригадував знайомі етапи

виконання завдання, при цьому наочний матеріал змінювався, рівень допомоги вчителя зменшувався.

Підвищився рівень переключення уваги. Учень став легше запам'ятовувати навчальний матеріал уроку та правильно відтворювати новий матеріал. При виконанні завдань кількість помилок була менша. При ускладненні наочних або словесних інструкцій, учень триваліше включався в роботу. При цьому допомога вчителя зменшувалась. В зовнішній поведінці учня значно зменшилась агресія та плач.

Підвищився рівень розподілу уваги. Учень став швидше включатися в роботу та більше часу зосереджується на виконанні завдання. Став більш зосередженим на виконанні завдань та став допускати меншу кількість помилок, хоча завдання ускладнювались. Більше самостійності учень проявляв при виконанні знайомих завдань.

Висновки до 3 розділу

Впровадження методики ігрової терапії формування уваги учня з особливими освітніми потребами демонструє значні позитивні результати. Дослідження та практичний досвід свідчать про те, що цілеспрямована робота над розвитком уваги дозволяє не тільки покращити когнітивні функції учня, а й суттєво впливає на їхню успішність у навчанні, оскільки він став краще сприймати, запам'ятовувати та відтворювати навчальний матеріал. Успіхи у формуванні уваги сприяли зростанню впевненості у власних силах та підвищенню загальної зацікавленості у навчальному процесі. Учень краще розуміти інструкції та взаємодіяти з однолітками та вчителями. Таким чином, впровадження методики формування уваги є не просто допоміжним інструментом, а невід'ємною частиною інклюзивної освіти для молодших школярів з особливими освітніми потребами для забезпечення якісної освіти та підтримки таких учнів.

ВИСНОВКИ

Робота на тему «Формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами» досягла поставлених цілей та завдань. Проведене дослідження підтвердило гіпотезу про те, що цілеспрямована, систематична робота із застосуванням спеціально розробленої методики сприяє значному покращенню показників концентрації уваги у цієї категорії учнів. В процесі написання дипломної роботи був зроблений теоретичний аналіз джерел наукової інформації з цього питання та було виявлено, що молодші школярі з особливими освітніми потребами часто мають значні труднощі з утриманням уваги, її переключенням, розподілом та стійкістю, що негативно позначається на їхній навчальній діяльності та соціальній адаптації. Уточнити сутність уваги як вид психічної діяльності людини, яка проявляється у спрямованості та зосередженості на певних об'єктах; визначили її роль та місце у пізнавальній діяльності учнів; виявити необхідність одночасного застосування сучасних методик та корегувальних вправ з метою формування властивостей уваги. Частково експериментально перевірити методику ігрової терапії по формування навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами. Основними результатами впровадження методики виявилось:

- значне підвищення рівня концентрації уваги: учень став більш зосередженими на виконанні завдань, зменшилася кількість відволікань, збільшився час продуктивної діяльності;
- покращився стан обсягу та стійкості уваги: збільшилася здатність утримувати в полі зору більше об'єктів та підтримувати увагу на одному об'єкті протягом тривалого часу.
- розвилась вибірковість та переключення уваги: учень навчився краще виділяти головну інформацію та ефективніше переходити від одного виду діяльності до іншого.

- позитивному впливі на навчальну успішність: покращення концентрації уваги вплинуло на успіхи у засвоєнні навчального матеріалу, підвищивши якість виконання завдань з різних предметів.
- зміцненні саморегуляції та зниження імпульсивності: в учня зменшилися гіперактивні прояви та покращилась здатність до самоконтролю.
- підвищенні мотивації до навчання та самооцінки: зросла впевненість у власних силах та позитивне ставлення до навчального процесу.

Таким чином, результати роботи підтверджують важливість та необхідність цілеспрямованої роботи над розвитком навичок концентрації уваги у молодших школярів з особливими освітніми потребами. Застосування апробованої методики є дієвим засобом для подолання когнітивних труднощів, покращення адаптації до шкільного середовища та забезпечення успішної інклюзивної освіти для цієї категорії дітей. Ми вважаємо, що методику ігрової терапії яку можуть використовувати педагоги, психологи, корекційні педагоги та батьки для підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України (1996). Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Із змінами, внесеними Законами України № 2222-IV від 08.12.2004 р., № 2952-VI від 01.02.2011 р., № 742-VII від 19.09.2013 р., № 1188-VII від 27.03.2014 р., № 1401-VIII від 02.06.2016 р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Державний стандарт початкової освіти (2018). Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. В редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
3. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. № 31. С. 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (редакція 2025р.)
4. Про спеціальну освіту: Закон України від від 05.09.2017 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Про Концепцію державного стандарту спеціальної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 05.01.2021 р. Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 2021. № 28. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-koncepciyu-derzhavnogo-standartu-specialnoyi-osviti>
6. Про затвердження Примірного положення про ресурсну кімнату: Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 лютого 2018 р. № 178. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-resursnu-kimnatu>
7. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр (2021): Постанова Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2021 р. № 1132. Офіційний вісник України. 2021. №88. с. 7458-7459.

8. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (2021): Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

9. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки (2024). Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 червня 2024 р. № 527-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-nacionalnoyi-strategiyi-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennya-operacijnogo-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-na-2024-2026-roki-527-r>

10. Про методичні рекомендації (2024). Лист Міністерства освіти і науки України від 04 вересня 2024 р. № 6/688-24. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-metodichni-rekomendaciyi-lits-mon-6-688-24-vid-04-veresnya-2024r>

11. Абрамович Т. В. Труднощі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. *Інклюзія і суспільство*. 2023. №2. С. 64–71.

12. Атаманюк, Г. І. Психологічні особливості дітей з аутизмом: навчання та соціалізація. «Психологічний часопис», Київ: Наукова думка. 2020. С.23.

13. Безручук Ю. Особливості встановлення контакту з дітьми з особливими освітніми потребами. «SCIENTIFIC PRACTICE: MODERN AND CLASSICAL RESEARCH METHODS». European Scientific Platform, 2021. С.23.

14. Білан В. А. Організація психолого-педагогічної підтримки молодших школярів з розладами аутистичного спектру. *Збірник наукових праць*. 2021. №1. С. 6-19.

15. Богданович А. Г., Оніщенко Л. М. Педагогіка інклюзії: Теорія і практика. Київ: Освіта України. 2021. С. 210-215.

16. Боровисюк Т. В., Фаїн А. В. Інклюзивна освіта та толерантність: шлях до формування суспільства рівних можливостей. *Збірник наукових праць*

«Духовне та інтелектуальне навчання молоді у XXI столітті». 2023. №7. С. 291–298.

17. Братишко Т. Особливості АВА-терапії при роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 5. С. 33-42.

18. Гадецький О. О. Особливості пізнавальної діяльності молодших школярів з розладами аутистичного спектру в світовому вимірі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2023. № 45. С. 10-16.

19. Гринців М., Логвиненко Т. Особливості організації діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. *Перспективи та інновації науки*. 2021. №5. С.5-15.

20. Психологічні особливості дітей з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник / [І. М. Данилюк]. - Львів: Вид-во «Світ», 2020. с. 21-25.

21. Дробіт Л. Р. Особливості мотивації учіння дітей з розладами спектру аутизму: дис., канд. філ. Наук: 2021/Львівський національний ун-т імені Івана Франка. Львів, 2021. 315с.

22. Жигайло О. Нетрадиційні методики навчання математики дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 2. С. 8-16.

23. Левченко І. І. Методика навчання молодших школярів з порушеннями розвитку. Харків: Ранок, 2021. С. 86-90.

24. Семенова Н. В. Особливості розвитку мислення у дітей з РАС. *Інклюзивна освіта в Україні: досвід і перспективи*. 2022. № 2. С. 88–94.

25. Слоньовська О. В. Інноваційні методики розвитку пізнавальної діяльності. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2022. С.462.

26. Кравцова С. Ю. Формування довільної уваги у дітей молодшого шкільного віку: посібник для вчителів. Київ: Генеза, 2020. 96с.

27. Михальська С. А. Роль корекційного педагога у формуванні мотивації навчальної діяльності молодших школярів з розладами спектру аутизму. *Включення та інклюзія*. 2024. №3. С. 740-748.

28. Михальчук О., Нікітська Ю., Руденко І. Специфіка реалізації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 10. С. 44-53.

29. Сухініна І. Використання ресурсів середовища в освітньому просторі для забезпечення розвитку і навчання дітей з аутизмом. *Особлива дитина: навчання та виховання*. 2015. №1. С. 42-47.

30. Учні початкових класів із особливими освітніми потребами: навчання та супровід: навчально-методичний посібник / [Л.І. Прохоренко, О.О.Бабяк, В.В.Засенко, Н.А.Ярмола]. - Харків: Вид-во «Ранок» 2020. 160 с.